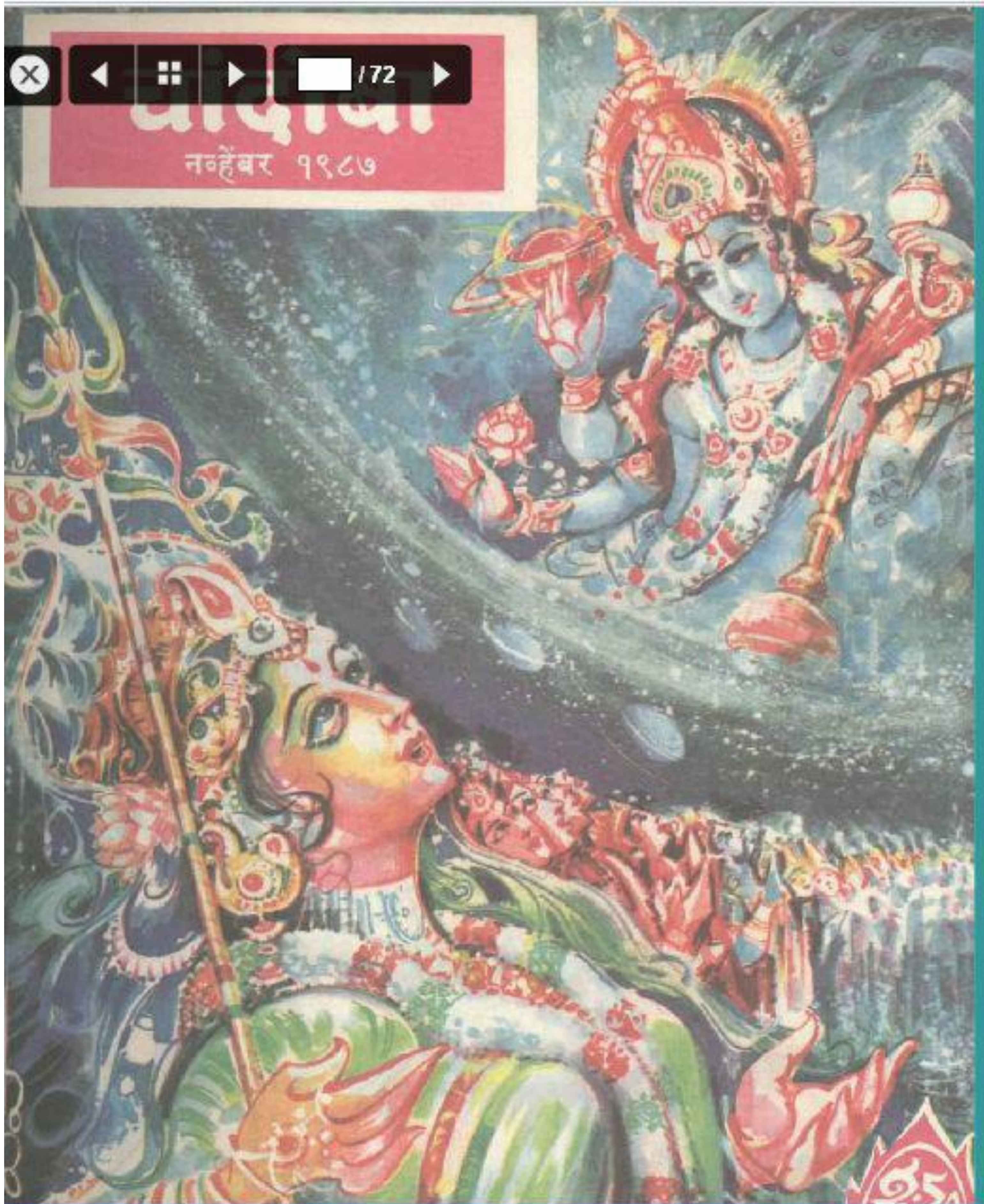

नव्हेंबर १९८७

चांदोबातील

मिकीची साहसयात्रा

जगातले कोणतेही मांजर करू शकणार नाही अशी एक यात्रा मिकी नावाच्या एका मांजरीने केली. जपानमधला जुनिचीमुरा नावाचा एक पोलीस अधिकारी ३७० कि. मि. अंतरावरील एका परिचित कुटुंबाला भेटायला गेला असता आपली ही मांजरी तिथेच विसरून परत आला परंतु हा प्रवास करून १९ महिन्यांनी मिकी आपल्या मालकाकडे परत आली.

स्वप्न साकारले

पश्चिम जर्मनीतला २९ वर्षाचा ॲण्ड्रीज भारत व इतर देशांत भ्रमण करायचे स्वप्न पहात असे. परंतु रस्त्यातल्या एका अपघातामध्ये त्याचे कमरेपासून खालचे शरीर लुळे झाले. पण तो आपले स्वप्न विसरला म्हणता? नाहीं. त्याने भारत व इतर देश मिळून ५०,००० कि. मी. चा प्रवास चाकाच्या खुर्चीच्या सहाय्याने पूर्ण केला

पोलार कापणारे उत्तम यंत्र

हे यंत्र काय आहे? पोलादी करवत? वज्र? सुरी? नाही. यापैकी काहीच नाही. यंत्र आहे 'पाणी'! आवाजाच्या वेगाच्या तिप्पट वेगाने, पाण्याच्या केसाइतक्या पातळ थराने आघात करून पोलाद कापता येते - तेही पोलाद कापण्याच्या इतर प्रकारांहून कितीतरी सहजपणे!

हात लावीन तिथे आग!

युक्रेनियातील १३ वर्षांचा एक विद्यार्थी ज्या वस्तुला हात लावील तिला आग लागते. त्याच्या केवळ स्पर्शाने पुस्तके, कपडे, कपाटे आगीच्या भक्षस्थानी पडतात. या मुलाला हॉस्पिटलमधे ठेऊन रशियन शास्त्रज्ञ व डॉक्टर

निशाकर

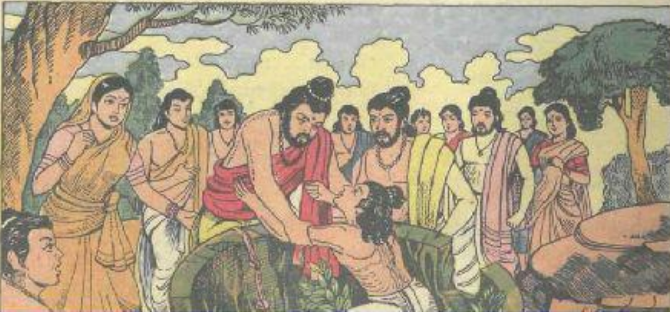
दण्डकारण्याजवळ एका मुनिवाटीकेमधे धमिष्ठा नावाची एक स्त्री रहात असे. तिचा मुलगा निशाकर हा मंदबुद्धि, खोडकर व अयोग्य वर्तन करणारा होता.

एक दिवस निशाकर अचानक बेपत्ता झाला. त्याच्या आईने खूप शोध केला पण व्यर्थ !

काही वर्षे निघून गेली. धर्मिष्ठा एकदा मुनिवाटिकेतून जांत असता रस्त्याच्या बाजूला असलेल्या विहिरीतून तिला कुणा माणसाचा आवाज ऐकू आला. विहिरीचे तोंड एका धोंडयाने झाकलेले होते. तिने आश्चर्याने फटीजवळ तोंड नेऊन म्हटले–"विहिरीचे तोंड कोणीतरी दगडाने झाकले आहे."

त्याच वेळी विहिरीतून निशाकराने हाक मारली–"आई !" आपल्या मुलाचा आवाज ओळखून धर्मिष्ठेने आसपासच्या लोकांना मदतीला बोलावले व धोंडा बाजूला सारून निशाकरला विहिरीबाहेर काढले.

निशाकरच्या खोडयांना कंटाळून कोणीतरी त्याला विहिरीत ढकलून देऊन वर धोंडा ठेवला. विहिरीत राहून झाडा-वेलीची फळे, कंदमुळे खात आपले दिवस घालवत निशाकर खोल विचारात बुडून गेला – आपली अशी दुर्गति कशामुळे झाली? अशा प्रकारे ध्यान लावल्याचा परिणाम म्हणून त्याला आपल्या पूर्व जन्मांची माहिती कळू लागली. आणि त्याला समजून आले की पूर्वजन्मींच्या पापांमुळेच आपली अशी दुर्गति झाली. मग काय? मन पूर्णतः निर्मल होऊन तो विहिरीबाहेर आला. यानंतर त्याने कठीण तप केले आणि तो एक महामुनि व त्रिकालज्ञानी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

ताइताचे महात्म्य

गंगाराम नावाच्या एका डाकूने राज्याचा खजिना लुटला आणि सर्व संपत्ति घरांत एका गुप्त जागी लपवून ठेवली. नंतर चोराला पकडण्यासाठी राजा काय योजना आखत आहे हे आजमावण्यासाठी वेष बदलून तो पुन्हा राजधानीत आला.

डाकू एका धर्मशाळेच्या समोरून जात होता, तेवढ्यात त्याची नजर धर्मशाळेच्या कट्ट्यावर झोपलेल्या एका साधूवर पडली. गंगारामने ऐकले होते की साधु-संतांना काही सिद्धि अवगत असतात आणि त्यांच्याजवळ ज्या काही वस्तु असतात त्या सिद्धिंनी अभिमंत्रित झालेल्या असतात. या साधूजवळील अशी एकादी वस्तु हस्तगत करावी–या उद्देशाने चोरपावलांनी तो त्या साधूजवळ येऊन शोधू लागला. साधूच्या दंडावर बांधलेला एक ताईत त्याला दिसला आणि हळूच तो सोडून घेऊन त्याने आपल्या दंडावर बांधला.

आणि काय काश्चर्य! दुसऱ्याच क्षणी तो जोरजोरात ओरडू लागला–मीच तो डाकू गंगाराम! राज्याचा खजिना मीच लुटला होता!

आपल्या तोंडून आपोआपच सत्य बाहेर पडत असल्याचे पाहून गंगाराम घाबरला आणि त्याने तो ताईत काढून दूर फेकून दिला. परंतु तो तितक्याच गतीने परत येऊन त्याच्या हातावर बांधला गेला. याप्रकारे दोन-चार वेळा घडल्यावर तो कंटाळला. हा गोंधळ चालू असतानाच त्या रस्त्यावरून जाणारे राजाचे शिपाई तिथे पोचले व त्याला पकडून खेचून राजाकडे घेऊन गेले.

शिपायांच्या तोंडून सर्व हकीकत जाणून राजा म्हणाला–"हे पहा, कोणताही चोर असं स्वतःला चोर म्हणवून घेत नाही. तरीही याच्या घराची झडती घ्या. हा जर

खोटं बोलत असेल तर याचं डोकं कापून ते गडाच्या दारावर टांगून ठेवीन."

राजाच्या आज्ञेने शिपाई गंगारामच्या घरी गेले व लुटलेला माल घेऊनच परत आले.

हे पाहून मोठ्या विस्मयाने राजा म्हणाला–"हा डाकू गंगारामच आहे यात काही संदेह नाही. पण तो ज्या प्रकारे खरं बोलत आहे ते पहाता यामागे कांही रहस्य आहे असं मला वाटतं. ते रहस्य सापडेपर्यंत याला कैदखान्यात ठेवा.

त्याच दिवशी रात्री पहारेकऱ्यांशी दोस्ती करत गंगाराम त्याला म्हणाला–"हा ताईत मोठा गुणकारी आहे. एकदा आपल्या दंडावर बांधून तर बघ. तुला स्वतःलाच त्याचं महात्म्य कळेल."

पहारेकऱ्याने हातावर ताईत बांधला आणि बोलू लागला–"पहाऱ्यावर असताना मी नेहमी झोपतो, पण अजूनपर्यंत ही गोष्ट कोणाच्या लक्षात आली नाही. कारण असं की–डोळे उघडे ठेऊनच गाढ झोपू शकतो."

पहारेकऱ्याच हे रहस्य कळल्यावर गंगाराम मध्यरात्री तुरुंगाचे गज वाकवून पळून गेला.

सकाळ होताच पहारेकऱ्याला खरा प्रकार कळला आणि राजाकडे जाऊन त्याने कबुली दिली–"महाराज, गंगाराम डाकू पळून गेला आणि हे सर्व माझ्यामुळेच झाले."

पहारेकऱ्याचे बोलणे ऐकून राजाने रागावून विचारले–"तू त्याला का पळून जाऊ दिलेस?"

"प्रभु, त्याने माझ्या हाती जो ताईत दिला त्याच्या प्रभावामुळे मी आपल्या मनची गोष्ट त्याला सांगितली." असे म्हणून ताईत काढून त्याने राजाच्या हाती दिला.

"राजाने ताईत दूर फेकून दिला, पण तो परत येऊन राजाच्या हाताला लपेटला गेला. राजाच्या लक्षात आले की तो दुसऱ्या कोणी हाती घेतल्यासच त्याची सुटका होईल. ही गोष्ट लक्षात आल्या-

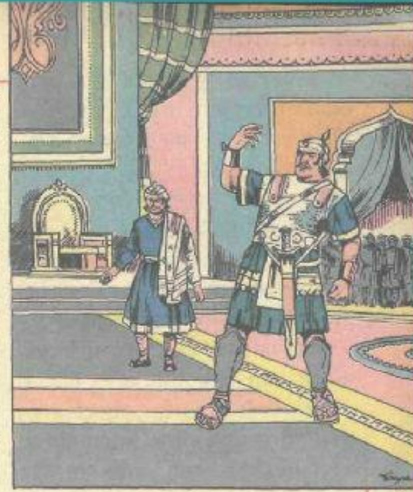
बरोबर राजाने ठरवले की एक दिवस ताईत आपल्याजवळ ठेवून जनता व राज्य-कर्मचारी यांचे आपल्याबद्दल काय मत आहे हे समजून घ्यायचे.

दुसऱ्या दिवशी राजाने सभा बोलवली. सभासदांपैकी एकाला बोलावून त्याच्या हाताला ताईत बांधला. त्याबरोबर तो माणूस उच्च स्वरात बोलू लागला–"आपण ज्या दिवशी प्रजेवर करांचा जास्त बोजा न टाकता शासन करू लागाल, त्या दिवसापासून आम्ही आपणाला खऱ्या अर्थाने एक 'महाराजा' मानू."

यानंतर राजाने ताईत एका शिपायाच्या हातावर बांधला. तो म्हणाला–"आमच्याकडून कसून काम करून घेऊनही आमच्या कुटुम्बाच्या निर्वाहापुरतेही वेतन न देणाऱ्या राजाची आम्हाला घृणा येते."

शेवटी सेनापतीवर प्रयोग केला तेव्हा तो म्हणाला–"मला विलासी जीवन फार आवडते. मी जर सिंहासनावर बसू शकलो तर मला काय आनन्द होईल!"

या घटनेने राजाचे मन व्याकुळ झाले. त्या रात्री राजाला झोप आली नाही. जनतेच्या कल्याणासाठी अनेक कामे करूनही प्रजेच्या मनात आपल्याबद्दल आदरभाव नाही. राजकर्मचारींना वेळोवेळी वेतनवाढ दिली तरी त्यांना संतोष नाही, राजाबद्दल

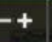

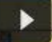
इतकी निष्ठा दाखवणारा सेनापतीही मनोमन आपला द्वेषच करतो. काय? याच लोकांवर मी इतके दिवस विश्वसलो!... याच गोष्टींच्या विचाराने राजा दुःखी झाला.

सकाळ होताच राजाने मंत्र्याला बोलावून घेतले. त्याला सर्व हकीकत सांगून राजा म्हणाला–"मंत्री महोदय, कुणास ठाऊक का–पण, माझ्या मनांत राज्य शासनाबद्दल विरक्ति उत्पन्न होत आहे."

मंदहास्य करीत मंत्री म्हणाला–"प्रभु, या सर्व व्यथांचे कारण तो नतद्रष्ट ताईत आहे. किनाऱ्यावर उभे राहून पाण्याच्या खोलीचा अंदाज घेत रहावा त्याप्रमाणे माणसांच्या मनांतली रहस्ये जाणून घ्यायचा

प्रयत्न करणे–ही आपली चूक आहे. आपण सर्वांत अगोदर त्या ताईतापासून आपली सुटका करून घ्या. मग सर्व काही आपो-आपच ठीकठाक होईल."

राजाला हा सल्ला रुचला. त्याने सभेतील प्रत्येकाला बोलावून ताईत ग्रहण करण्याची विनंति केली. परंतु आतापर्यंत त्याचा महिमा माहीत झाल्यामुळे कोणीही तो ताईत स्वीकारायला तयार होईना.

राजा मनोमन चिडून गेला आणि त्याने नगरात अशा आशयाची दवंडी पिटवली की–जो कोणी हा ताईत हातावर बांधून घेईल त्याला मोठे बक्षिस मिळेल. तरीही कोणी पुढे आले नाही. आता तो ताईत म्हणजे राजापुढील मोठे प्रश्नचिन्ह बनले. राजकाजात राजा सर्वकाळ मग्न असे, पण त्याच्या तोंडून कोणतीही गोष्ट लपून राहीना.

शवटी राजाने मंत्र्याला हे सांगून म्हटले–"महोदय, आता आपणच काही उपाय शोधून काढा."

यावर मंत्र्याने तीन दिवसाची मुदत मागून घेतली आणि तो तेथून निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशी एका व्यक्तीला घेऊन मंत्री राजासमोर हजर झाला आणि म्हणाला–"प्रभु, हा माणूस ताईत हातात बांधून घ्यायला तयार आहे. आपण तो याच्या हातावर बांधावा."

राजाने ताईत त्या माणसाच्या दंडावर बांधला, पण त्या माणसाच्या तोंडून एक शब्दही बाहेर पडला नाही. त्याला ठरलेले बक्षिस देऊन राजा म्हणाला–"मी आज-पर्यंत अशाच व्यक्ति पाहिल्या की ज्या ताईत बांधल्याबरोबर मनातल्या खऱ्या गोष्टी खडाखड बोलू लागल्या. आपण तर कोणी महानुभाव दिसता, म्हणूनच या ताईताचा आपल्यावर काहीच प्रभाव पडला नाही."

हे ऐकून मंत्री हंसून म्हणाला–"प्रभु, हा कोणी महानूभाव वगैरे नाही. हा एक मुका माणूस आहे. याच्याशिवाय तो ताईत बांधून घेण्याची हिंमत कोणातच नाही!"

रसिक ग्रामाधिपती

गुरुकुलात आपले शिक्षण पूर्ण करून विद्याभूषण नावाचा एक तरुण आपल्या गावी परत आला. त्याचे आई-वडील वृद्ध होते, म्हणून शेती-वाडीचे आपले काम करून तो आई वडिलांची सेवा करू लागला.

विद्याभूषण एक अभिजात कवी होता. त्या ग्रामीण वातावरणात त्याला अशी काही प्रेरणा मिळाली की आपल्या विश्रांतीच्या वेळात तो काव्य-रचनेत मग्न राहू लागला. दोन वर्षात त्याने अशा प्रकारे एकून बारा काव्ये लिहिली.

"शेतीवाडीचे काम संभाळून, माता-पित्यांची सेवा करून, दोन वर्षात बारा काव्ये लिहिणे–म्हणजे सामान्य माणसाचे काम नव्हे."–असे म्हणून त्याचे आईवडील नेहमी त्याची स्तुति करीत.

त्यावर विद्याभूषण म्हणे–"रसिक श्रोत्यांच्या प्रशंसेनेच काव्याचे खरे सार्थक होते. आपल्या गावात या काव्याला श्रोता नाही. अन् यामूळेच हळूहळू माझी प्रतिभाही कमीकमी होत चालली आहे."

हे ऐकून विद्याभूषणचे वडील सहानू-भूतीने म्हणाले–"बाळा, काव्याला राजाश्रयाचीच खरी आवश्यकता असते. तुझ्या काव्यांतील एक उत्तम काव्य निवडून, राजधानीत जाऊन तू ते राजाला वाचून दाखव."

"बाबा, माझं प्रत्येक काव्य मला चांगलंच वाटतं. माझ्या काव्यांपैकी उत्तम काव्य निवडण्यासाठी मला दुसऱ्या कोणाची तरी मदत हवी. पण या गावात मला मदत करण्यासारखा कोणीही नाही." मुलगा उत्तरला.

"का बरं नाही? आपल्या गावचा ग्रामाधिपती नाही का?" वडील म्हणाले.

काव्याबद्दल थोडीफार अभिरुची असणारी एकच व्यक्ति त्या गावात होती–

ग्रामाधिपती. परंतु हे महाशय फक्त हलक्या-फुलक्या कविता व गीतांचेच भोक्ते होते.

तो वडिलांना म्हणाला–"ग्रामाधिपती खरा रसिक नाही, त्याला आपलं काव्य वाचून दाखवायची माझी इच्छा नाही. वाचून दाखवलं तरी योग्य निवड होणं शक्य नाही."

विद्याभूषणच्या वडिलांना काव्याबद्दल फारशी माहिती नव्हती, परंतु अनुभवाने त्यांचे व्यवहारज्ञान चांगले होते. त्यांनी समजावले–"हे बघ बाळा, बुद्धिमान माणूस समुद्राच्या पाण्यानेही शेती करू शकेल, मूर्खा कडून काव्य रचना करवू शकेल. तू आपल्या बुद्धिचातुर्याने ग्रामाधिपतीला माध्यम बनवून आपलं काम साधून घे."–असे म्हणून त्यांनी मुलाच्या कानात काहीतरी सांगितले.

वडिलांच्या सूचनेप्रमाणे विद्याभूषणने एक एक करून आपली सगळी काव्ये ग्रामाधिपतीसमोर वाचून दाखवली. पहिलं काव्य वाचल्या बरोबरच–"वा, वा! काय अद्‌भुत काव्य आहे. राजमान्यता मिळवायला हेच एक काव्य पुरेसं आहे." असे म्हणत तो स्तुति करू लागला.

तरीही विद्याभूषण म्हणाला–"राजाकडून प्रशंसा मिळवायला कशा प्रकारचं काव्य निवडावं–काही समजत नाही. आपण सहृदय आणि रसिक आहात. तेव्हां या इतर काव्यांबद्दलही आपण आपला अभिप्राय सांगावा." असे म्हणून विद्याभूषणने आपली बाकीची सर्व काव्येही ग्रामाधिपतीला ऐकवली.

विद्याभूषणच्या तोंडून हे ऐकून ग्रामाधिपती फार खूष झाला. त्याने ती सर्व काव्ये लक्ष देऊन ऐकली. परंतु त्यापैकी एकही काव्य पहिला नंबर देण्यासारखे त्याला वाटले नाही. त्यातलं एक तर अगदीच हलक्या दर्जाचे वाटले.

सर्व काव्ये ग्रामाधिपतीला ऐकवण्यात विद्यापतीने दोन महिने घालवले होते. ग्रामाधिपतीचा अभिप्राय ऐकल्यावर तो आपले काव्य घेऊन राजधानीकडे रवाना झाला. योगायोगाने राजाची भेटही लवकरच झाली.

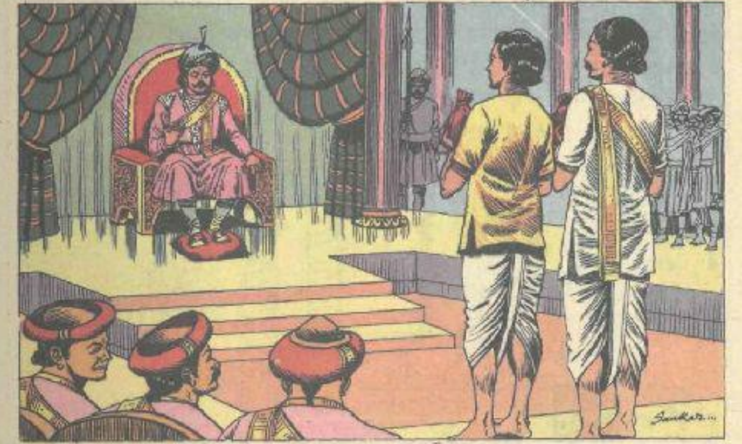
पाच दिवस राजाने विद्याभूषणचे काव्य ऐकले. आणि त्याची स्तुति करीत राजा म्हणाला–"तुझ्यात महाकवि बनण्याची लक्षणे भरपूर दिसतात. तुझ्या आणखी काही रचना आहेत?"

"प्रभु, मी कित्येक काव्ये केली आहेत. ती माझी काव्ये मला तितकीशी आवडली नाहीत, हे स्वाभाविकच नाही का? आणि आपल्यासारख्या रसिकाला आवडतील अशीच काव्ये निवडणे हे योग्यच नव्हे का? या निवड-कार्यात मला आमच्या ग्रामाधिपतीची खूपच मदत झाली. माझी बाकीची काव्ये या काव्यांच्या तोडीची नाहीत."

विद्याभूषण पुढे आणखी काही बोलणार इतक्यात त्याला मधेच थांबवत राजा म्हणाला–"माझ्यासाठी इतक्या सुंदर काव्यांची निवड करणाऱ्या तुमच्या ग्रामाधिपतीचाही गौरव केला पाहिजे." असे म्हणून राजाने तत्काळ ग्रामाधिपतीला बोलावणे पाठवले.

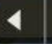
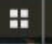
दुसऱ्या दिवशी ग्रामाधिपतीचा राजाने भव्य सत्कार केला आणि विद्याभूषणने राजाशी ज्या गोष्टी केल्या त्याही त्याला सांगितल्या.

राजाचे बोलणे ऐकून ग्रामाधिपतीला संतोष वाटायला हवा होता, परंतु त्याऐवजी

राजाला तो म्हणाला–"प्रभु, विद्याभूषणने सर्वप्रथम आपल्याला जे काव्य ऐकवले ते मला मुळिच आवडले नव्हते. मी जे काव्य पसंत केले होते ते जर आपण ऐकले असते तर हा सन्मान मला अधिक हर्षदायक वाटला असता."

यानंतर ग्रामाधिपतीला अतिथी-शाळेत पाठवून राजाने विद्याभूषणला जाव विचारला–"ग्रामाधिपतीने ज्या अद्‌भुत काव्याची निवड केली ते सोडून जे काव्य त्याला मुळिच आवडले नाही ते तू मला ऐकवलेस. याचा काय अर्थ?"

"महाराज मी आपणाजवळ इतकेच सांगितले की, काव्य निवडण्यात मला ग्रामाधिपतीची मदत झाली. मी असं तर नाही सांगितलं की–त्याला जे काव्य आवडलं त्याचीच मी निवड केली? ग्रामाधिपतीची आवड कोणत्या युगांतली व कोणत्या शताब्दीतली आहे हे मी चांगले ओळखून आहे. मला हे ही चांगलं माहीत आहे की–त्याला जे काव्य आवडत नाही तेच रसिक काव्यप्रेमी लोकांना खूप आवडते. साहित्यिक मूल्यं असणारे काव्य ग्रामाधिपतीला आवडतच नाही. माझी सगळी काव्यं त्याला जर आवडली असती तर मी आपल्या दर्शनाला आलोच नसतो."

काव्य-निवडीत विद्याभूषणने आपल्या ग्रामाधिपतीचा कसा उपयोग करून घेतला हे समजल्यावर राजा पोट धरधरून हसला. त्याच दिवशी संध्याकाळी अतिथिगृहातून ग्रामाधिपतीला बोलावून आणून "मी तुझा सत्कार केल्यावर तू गप्प बसायला हवे होतेस. झाकली मूठ सव्वा लाखाची!" असे म्हणून राजाने त्याला तेथून परत पाठवून दिले.

यानंतर राजाने 'दरबारी कवि' म्हणून विद्याभूषणाला कायम ठेवून घेतले. विद्याभूषणने आपल्या आईवडिलांनाही राजधानीत आणले व तो आपले आयुष्य सुंदर काव्यं रचत रचत मोठ्या आनंदाने घालवू लागला.

[१७]

[अस्वलचर्मधारी उग्रदत्ताला आपला सरदार कंध याच्याकडे घेऊन गेले. एकपादाच्या संहार करण्यासाठी राक्षसांच्या मदतीची जरूर आहे–असे कंधाने उग्रदत्ताला सांगितले. कंधाने हेही सांगितले की–एकपादाचा वध करणे सोपे नाही, कारण त्याचे रक्त जो बघेल किंवा तो ज्याचे रक्त बघेल तो मरेल......पुढे वाचा]

त्या अस्वलचर्मधाऱ्यांचा नेता एकपाद याच्या अपूर्व शक्ती बद्दलची गोष्ट ऐकून उग्रदत्ताच्या शरीराचा थरकाप झाला. वध केल्यावाचून तो व त्याचे मित्र अग्नि द्वीप सोडून जाऊं शकत नव्हते. शिवाय सामन्त राजा सुदर्शन व त्याची कन्या चन्द्रसेना ही त्या दुष्टांच्या कब्जात अडकली होती. अशा परिस्थितीत अजिबात रक्तपात न करता एकपादाचा वध कसा बरे करता येईल?

"एकदा माझ्या काही अनुयायांनी एकपादाला एकान्तात गाठून कैद केले. पण त्याच्या छातीवर भाला रोखण्यापूर्वीच त्याने मोठ्या चपळाईने स्वतःच्याच चेहऱ्यावर तलवारीने जखम करून घेतली. आणि त्याचे रक्त पाहताच माझे तिथे असलेले सैनिक मरून गेले. खरोखरच त्याला मारणे म्हणजे कठीण समस्या आहे." कन्ध म्हणाला.

"म्हणजे याचा अर्थ असा की त्याच्या समोर जाणेही धोक्याचे आहे. मग त्याला मारायचे तरी कसे?" उग्रदत्ताने निराशेने विचारले.

रुद्राने एकपादाच्या किल्ल्याकडे अर्थपूर्ण दृष्टीने पाहून म्हटले–"एकदा किल्ल्याला आपण वेढा घालू शकलो की याबाबत विचार करू. काही न काही उपाय सापडेलच आणि उग्राक्ष मोठा चतुर आहे."

उग्रदत्त मनात म्हणाला–"या रुद्राच्या मनात असं दिसतंय, की माझ्या पोषक पित्याच्या जिवाला अपाय झाला तरी हरकत नाही, पण मी एकपादाविरुद्ध लढण्यासाठी त्यांची मदत मिळवलीच पाहिजे, शक्तिशाली आणि प्राणपणाने लढणाऱ्या राक्षसांच्या मदतीशिवाय हे भयंकर पक्षी व व्याघ्रचर्मधारी यांचा पराभव करणं शक्य नाहीं."

उग्रदत्त या विचारांत गढला होता, इतक्यात कन्ध त्याच्याजवळ आला आणि म्हणाला–"तुझा काय विचार ठरला? तुझ्या पोषक पित्याकडे निरोप पाठवून त्यांची मदत मागावी की नाही?"

"कुणाबरोबर निरोप द्यावा? मीच जाऊन येऊ का?" उग्रदत्ताने विचारले.

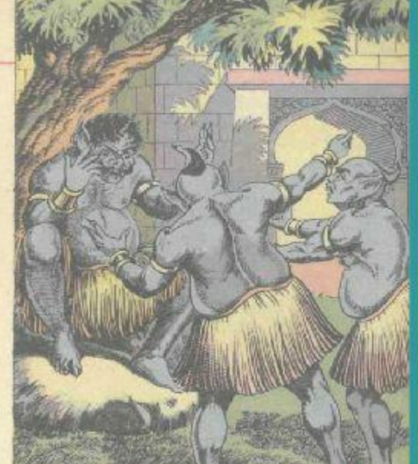
यावर कन्ध काही उत्तर देण्यापूर्वीच रुद्र पुढे होऊन म्हणाला–"कपिलपुरला जाऊन सर्व वार्ता सांगून मीच मदत घेऊन येतो. हे भयंकर पक्षी व व्याघ्रचर्मधारी यांचा पराभव करण्याची कशी आवश्यकता आहे हे सर्व मी तेथे नीट समजाऊन सांगीन. मला परवानगी द्यावी."

उग्रदत्त व कन्धानेही याला संमती दिली. यावर आपल्या एका अनुयायाला बोलावून–रुद्राला कपिलपुर राज्याच्या जंगलात उतरवून देण्याबद्दल आज्ञा केली. यावर आपली अनिच्छा दाखवत चेहरा वाकडा करून तो सेवक म्हणाला, "महाराज, आपणाला माहीतच आहे की उग्रदत्त व इतरांना व्याघ्रचर्मधाऱ्यांनी पळवून आणल्या-पासून तिथले राक्षस व इतर प्रजाही रात्रंदिवस भयंकर पक्ष्यांची चाहूल घेण्या-साठी पहारा करीत आहे. अशा परिस्थितीत आम्ही तिथे उतरलो तर आमच्याकडून निरोप ऐकण्यापूर्वीच ते आम्हाला मारून टाकतील. त्यांच्याशी सामना देणे आम्हाला शक्य होणार नाही. म्हणून अमळ विचार करूनच आपण आपला निर्णय द्यावा."

क्षणभर विचार करून उग्रदत्त म्हणाला–"असे असेल तर रुद्राला एक काम करावे लागेल. ते म्हणजे–जंगलात उतरण्यापूर्वीच आपली ओळख पटवण्यासाठी त्याने आपल्या वस्त्रांपैकी एकादे वस्त्र खाली टाकावे. मी माझ्या पोषक पित्यासाठी जे पत्र लिहीन ते ही या वस्त्राबरोबर खाली टाकले तर त्यांना खरी परिस्थिती समजेल."

हा उपाय सर्वांना योग्य वाटला. उग्र-दत्ताच्या या कल्पनेचे सर्वांना कौतुक वाटले. सर्वांनी मिळून या योजनेप्रमाणे करायचे मान्य केले. यानंतर कन्धाने आपले अनुयायी आणि रुद्राला सकाळीच यात्रेला निघण्या-साठी आवश्यक तयारी करायला सांगितले आणि उग्रदत्ताला बरोबर घेऊन जाऊन त्याची झोपण्याची सोय केली.

• • •

उग्राक्ष आपल्या दुर्गासमोरील जागेत एका मोठ्या शिळेवर मस्तक हातात धरून चिन्तामग्न बसलेला होता. इतक्यात त्याचे दोन सेवक धापा टाकतच तेथे आले व म्हणाले–"महानायक, काहीतरी धोका आहे. आपण एका मोठ्या संकटांत आहोत असं दिसतय. काय होईल हे कळत नाही. सगळी गडबड उडून गेली आहे. त्याचं डोकं फिरलय वाटतं!"

"कसला धोका? काय गडबड? ही काय वटवट लावली आहे? वेड तर नाहीं लागलं?" उग्राक्षाने रागाने डोळे वटारत विचारले.

आपल्या नेत्याचा रागाने लाल झालेला चेहरा पाहून ते दोन राक्षस घाबरून गेले. कापऱ्या आवाजात ते बोलू लागले–

"महानायक, अग्निद्वीपवासी काहीजण आपल्या जंगलावरून उडत खाली उतरण्याच्या प्रयत्नात आहेत. आपल्या पहारेकऱ्यांनी त्यांच्यावर बाण फेकले, गदा भिरकावल्या. पण त्यांनी गाठोड्यासारखे काहीतरी खाली टाकले. काय आहे त्यात कोणास ठाऊक? आपल्यावर काही महासंकट आल्यासारख वाटतय! बर, हे टाकून निघून गेले नाहीत. आणि अजूनही ते वर उडतच आहेत."

"कुठे आहे ती वस्तु? इथे आणलीत? काही भयंकर वस्तु असेल तर इथे घेऊन कां आला नाहीत. रिकाम्या हाताने नुसते सांगत काय आलात? जा, घेऊन या ते गाठोडं! पाहू या त्यात काय काय आहे ते!" उग्राक्षाने अजून रागातच विचारले.

"कुठेतरी झाडात ते पडलंय महाराज. आपले लोक ते शोधत आहेत. आम्ही सर्वांनी ते शोधून काढण्यासाठी खूप धावपळ केली. पण अजून ते सांपडले नाही." राक्षस सेवक म्हणाले.

"आणि तुम्ही आपली डोकी ताळ्यावर न ठेवता इथे धावत आलात असंच ना? चला आता तिकडे." हुंकार भरत उग्राक्ष आपल्या सेवकांबरोबर चालू लागला.

उग्राक्ष जंगलात थोडा पुढे जातो तोच त्याला एका उंचवट्याजवळ झाडाखाली काही राक्षस व प्रजाजन कोलाहल करीत उभे असलेले. दिसले. एक भयंकर पक्षी झाडांवरून वर्तुळाकार कक्षेत उडत होता. उग्राक्ष आपल्याकडे येत असलेला पाहून गर्दीतून एक राक्षस व दोन प्रजाजन धावत पुढे झाले. राक्षसाच्या हातात एक रंगीत वस्त्र व लाकडी दांडीला गुंडाळलेले पत्र होते.

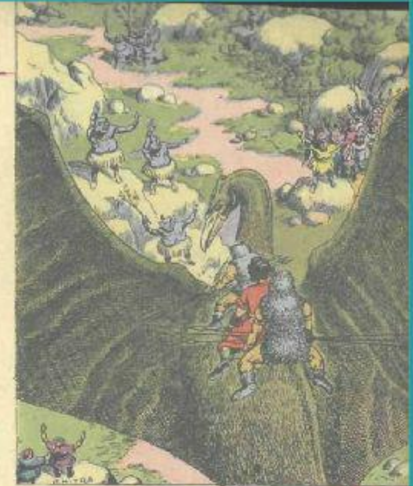
"महाराज, त्या पक्ष्यावर तीनजण आहेत. पण ते व्याघ्रचर्मधाऱ्यांपैकी नाहीत. दोघेजण अस्वलचर्मधारी आहेत. सांगवत नाही—कदाचित त्या दुष्टांनी आपल्याला दगा देण्यासाठी वेष बदलला असेल. त्याच लोकांनी या वस्तु खाली टाकल्या." असे म्हणून राक्षसाने त्या वस्तु उग्राक्षाच्या हाती दिल्या.

उग्राक्षाने वस्तु घेऊन चिट्ठी उघडली अन् म्हणाला—"माणसांच्या भाषेतली ही चिट्ठी तू माझ्या हाती देतो आहेस? अक्कल कुठे गेली तुझी? ए माणसा, या तुमच्या रेघोट्या काय आहेत—जरा वाचून दाखव पाहू." असे म्हणून जवळच उभ्या असलेल्या एका माणसाकडे त्याने पत्र दिले.

चिट्ठी वाचून त्या माणसाला फार आश्चर्य वाटले, तो म्हणाला—"महाराज, हे पत्र तुमचा मुलगा उग्रदत्त याने अग्निद्वीपावरून लिहिले आहे. या भयानक पक्ष्यावर बसलेल्या तिघांपैकी एक रुद्र आहे, आणि बाकी दोघे अस्वलचर्मधारी आहेत. ते आपले मित्र आहेत."

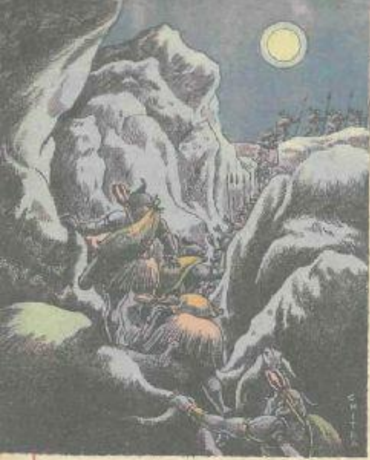
"वाहवा! माझा उग्रदत्त जिवंत आहे! पहिल्यापासून माझी खात्री होती की तो कधी न कधी माझ्या अरण्यराज्यात परतेल. अरे, पण तो स्वतः का आला नाही? त्याने या रुद्राला का पाठवले? ठीक आहे, आता त्या पक्ष्यावर बसलेल्या लोकांना खाली उतरायचा संकेत द्या.

उग्राक्षाची आज्ञा ऐकून काही राक्षस व प्रजाजनही झाडांवर व फांद्यांवर चढले व तेथून हात हलवून व हातांत लांबलांब फांद्या घेऊन त्या हलवत पक्ष्याकडे पहात

उतरण्यासाठी इशारा करू लागले, तो भयानक पक्षी उग्रक्षापासून थोड्या अंतरावर जमिनीवर उतरला. रुद्र ताबडतोब उडी मारूनच खाली उतरला व आनन्दाने ओरडतच तो उग्राक्षाजवळ धावत आला.

रुद्राला पाहून उग्राक्षाला आनंदाचे भरते आले व त्याने रुद्राला उचलून घेऊन एक-दोनदा प्रेमाने हलवून पुन्हा जमिनीवर ठेवले. आणि आता विचारले—"उग्रदत्त खुशाल आहे ना? त्याच्या विषयी मला खूपच काळजी लागून राहिली होती. तो कोठे आहे, कसा आहे या बाबत मी रात्रंदिवस विचारात होतो. त्याला का

नाही बरोबर घेऊन आलास? अरुद्राची काय वार्ता?"

"उग्रदत्त खुशाल आहे. अरुद्र आणि सामन्तराज सुदर्शनाची कन्या चन्द्रसेना मात्र व्याघ्रचर्मधाऱ्यांच्या कैदेत सापडले आहेत. आता व्याघ्रचर्मधाऱ्यांचा नेता एकपाद याचा वध केल्यावरच हे दोघे आणि उग्रदत्तही सकुशल इथे परतू शकतील. यासाठीच उग्रदत्ताला तुमची मदत हवी." रुद्राने नीट समजावून सांगितले.

"माझ्या मुलाने माझी मदत मागीतली? काय गोष्टी करतो आहेस तू? अरे, मला चुकवून तो पळून जायचं म्हणाला तरी चौदा चौकड्यांतून त्याला शोधून काढून माझ्या किल्ल्यात बन्दी बनवून ठेवीन. पण माझ्यानंतर माझ्या या अरण्यराज्याचा नेता कोण होईल?" उग्राक्ष हुंकार करीत म्हणाला.

उग्राक्ष थोडा शान्त झाल्यावर रुद्राने अग्निद्वीपावरील दोन शत्रुदलांची वार्ता त्याला सांगितली. अस्वलचर्मधाऱ्यांचा नेता कन्ध हा कशी मदत करणार आहे हे ही सांगितले–"आपल्या लोकांना नावेत बसून जावे लागेल. अग्निद्वीपात पोचण्यासाठी दोन दिवस व दोन रात्री प्रवास करावा लागेल. आपल्याला रस्ता दाखवण्यासाठी माझ्याबरोबर एक अस्वलचर्मधारी आलेला आहे. यानंतर मार्ग दाखवायला आलेल्या अस्वलचर्मधाऱ्याला उग्राक्षाजवळ सोडून रुद्र पुन्हा अग्निद्वीपाकडे परतला.

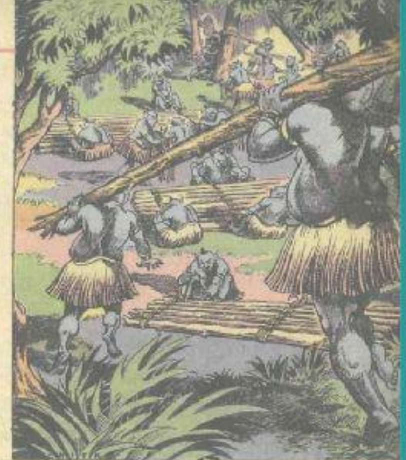
आपल्या सेनेतून पाचशे पराक्रमी योद्धे निवडून त्यांना बरोबर घेऊन उग्राक्ष अग्निद्वीपाकडे रवाना झाला. या पराक्रमी वीरांना वाटेत अनेक संकटांशी सामना करावा लागला. हींस्र वन्य श्वापदांनी त्यांना भेडसावले. थोडी उपासमार झाली. ते लोक मोठमोठी अरण्ये, पहाड व नद्या पार करून एका आठवड्याने समुद्रकिनाऱ्यावर पोचले.

राक्षसांपैकी अनेकांनी प्रथमच समुद्र पाहिला. एवढा विशाल सागर पाहून ते एकमेकांच्या कानाशी बोलू लागले–"या महासागराच्या मधे जमीन कशी असेल? नक्कीच कांहीतरी धोका आहे. आपल्याला पाण्यांतच आपले प्राण सोडावे लागतील."

ही गोष्ट कळल्याबरोबर उग्राक्ष रागाने म्हणाला–"तुम्ही जंगली वृक्ष कापून त्यापासून प्रत्येकीत पन्नासजण बसू शकू अशा नावा तयार करा. नावा चांगल्या मजबूत बनविल्या पाहिजेत. वाटेत काही अपघात होता कामा नये. मध्येच खवळलेल्या समुद्राशी ही सामना करावा लागेल. या नावांतून समुद्रांतून तुम्हाला अग्निद्वीपावर पोचावे लागेल. नाहीतर तुमच्या शंकेप्रमाणे तुम्हाला पाण्यात समाधिस्थ व्हावे लागेल."

उग्राक्षाच्या या चेतावणीमुळे राक्षसांना एका बाजूला भय, तर दुसऱ्या बाजूला आत्मविश्वास वाटून त्यांचे साहस वाढू लागले. त्या लोकांनी मुळासकट मोठेमोठे वृक्ष उपटून एकमेकांना बांधून टाकले. अशा प्रकारे मोठमोठ्या डोंग्या (नावा) तयार केल्या.

पुऱ्या तयारीनिशी एक दिवस सूर्योदयाबरोबर उग्राक्ष समुद्रपार होण्यासाठी रवाना होणार इतक्यात चित्रसेनकडून एक दूत तेथे येऊन पोचला. दूताकडून उग्राक्षाला समजले की चित्रसेन अग्निद्वीपावरील

वातावरणाशी चांगला परिचित आहे. आपल्या दूताकरवी त्याने हेच कळविले की तो थोडीफार सैनिक सहायता देऊ शकेल.

दूताने उग्राक्षाला सांगितले–"महाराज, चित्रसेन व महाराणीही आपल्या मुलाला व्याघ्रचर्मधाऱ्यांनी पळवल्याची वार्ता कळल्यापासून फार दुःखी आहेत. ते अन्नग्रहण करीत नाहीत. त्यांना नीट झोप ही लागत नाही. सामन्तराज सुदर्शनाची कन्या चंद्रसेना हिचेही अपहरण झाल्याच्या वार्तेने त्यांच्या दुःखात भरच पडली आहे. द्रोही नागवर्म्या बरोबर महाराजांनी जीं युद्धे केली त्यात सामन्त-

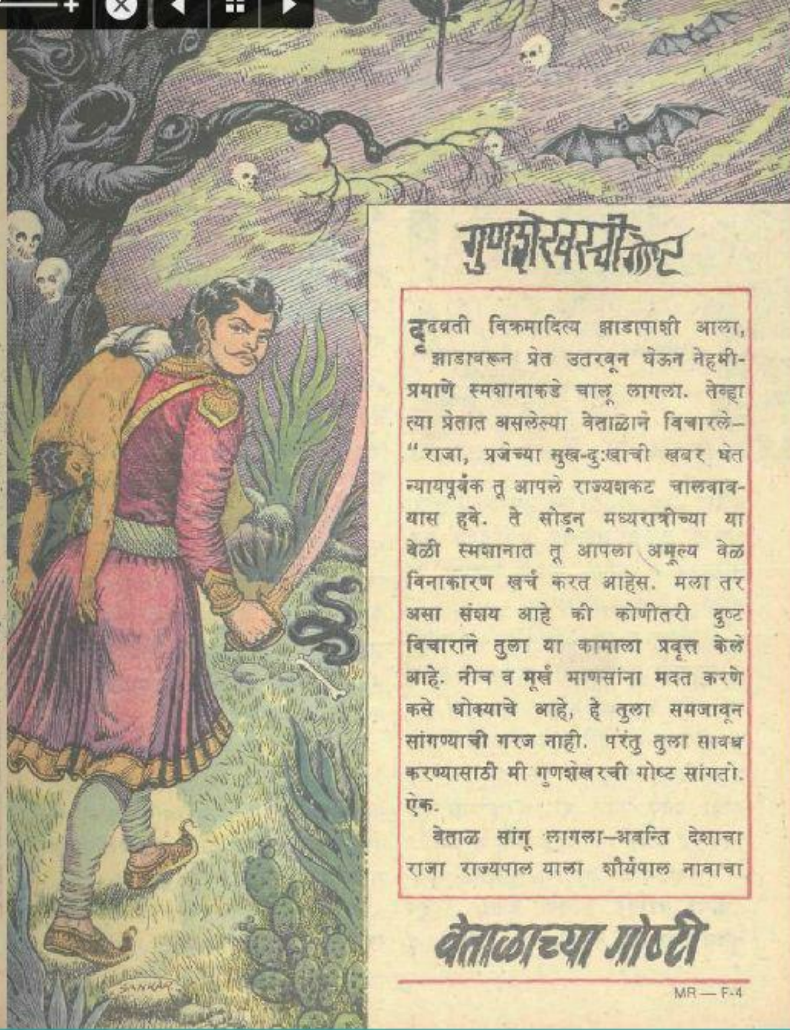
राज सुदर्शनाने खूप मदत केली. ते महाराणीचे नातेवाईकही आहेत. राजकुमारी चंद्रसेना व युवराज यांचा विवाह झाला तर फारच उत्तम होईल—असा त्यांचा विचार आहे."

दूताच्या गोष्टी ऐकून रुद्राक्ष क्रोधाने थरथरू लागला. एकदा तर दूताला मारण्यासाठी त्याने आपली दगडी गदाही उचलली, पण कसेबसे स्वतःला आवरत तो बोलला—"तो युवराज नाही, उग्रदत्त आहे, माझा मुलगा आहे. त्यांना जाऊन सांग—माझ्या मुलासाठी दुःखी होण्याचा तुमच्या राजाराणीला काहीही हक्क नाही. हां सामन्त कोण? सुदर्शन कोण? मी तर त्याचं नावही कधी ऐकल नाही. त्याची मुलगी चन्द्रसेना माझ्या उग्रदत्तासाठी योग्य आहे की नाही याचा निर्णय मी घेईन, समजलं? आता तू चालू लाग."

उग्राक्षाला समजावण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे आपल्याच प्राणांशी खेळण्यासारखे आहे—अशा विचारांने तो दूत तेथून पळून गेला. यानंतर उग्राक्षाच्या आदेशानुसार राक्षसांनी नावा समुद्रात थोड्या दूर ओढून नेल्या. पशूंच्या चामड्यांनी बनवलेली पाळे वाऱ्याची दिशा पाहून वर उचलली. सर्वात पुढल्या नावेत मार्गदर्शनासाठी आलेल्या चर्मधाऱ्याने आपले आसन जमवले होते.

राक्षसांच्या नावांनी पूर्वदिशेला एक दिवस व एक रात्र असा निर्धोक प्रवास केला. परंतु दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाच्या वेळीच त्यांना समुद्रात दूरवर आकाशाला भिडणाऱ्या, आगीच्या ज्वाला दिसल्या. त्याबरोबर काही राक्षस थोड्या आश्चर्याने व भयाने 'अग्निद्वीप, अग्निद्वीप' असे ओरडू लागले. थोड्या वेळाने द्वीपाकडून आपणाकडे पुढेपुढे येत असलेली एक छोटी—काळी आकृति त्यांना दिसली. पाहता-पाहता ती आकृति मोठी होत गेली आणि शेवटी भयंकर पक्ष्याच्या रूपात नावेवर अवतरित झाली.

(पुढील अंकी समाप्त)

गुणशेखरची गोष्ट

दृढव्रती विक्रमादित्य झाडापाशी आला, झाडावरून प्रेत उतरवून घेऊन नेहमीप्रमाणे स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतात असलेल्या वेताळाने विचारले—"राजा, प्रजेच्या सुख-दुःखाची खबर घेत न्यायपूर्वक तू आपले राज्यशकट चालवावयास हवे. ते सोडून मध्यरात्रीच्या या वेळी स्मशानात तू आपला अमूल्य वेळ विनाकारण खर्च करत आहेस. मला तर असा संशय आहे की कोणीतरी दुष्ट विचाराने तुला या कामाला प्रवृत्त केले आहे. नीच व मूर्ख माणसांना मदत करणे कसे धोक्याचे आहे, हे तुला समजावून सांगण्याची गरज नाही. परंतु तुला सावध करण्यासाठी मी गुणशेखरची गोष्ट सांगतो. ऐक.

वेताळ सांगू लागला—अवन्ति देशाचा राजा राज्यपाल याला शौर्यपाल नावाचा

वेताळाच्या गोष्टी

मुलगा होता. याच्या नावातच फक्त शौर्य, पण खरे तर तो अतिशय भित्रा होता. एक बुद्धिहीन व अर्धवट मुलगा म्हणूनच तो वाढवला गेला—मोठा झाला.

मंत्र्याचा मुलगा गुणशेखर याच्याशी शौर्यपालची मैत्री होती. गुणशेखर केवळ गुणवानच नव्हे, तर बुद्धिमानही होता.

आपल्या बुद्धिमत्तेचा उपयोग तो नेहमी शौर्यपालला करुन देत असे. शौर्यपालावर काही संकट आले की तो गुणशेखरकडे धाव घेई आणि आपली समस्या सोडवी.

राज्यपालाला आपल्या मुलाच्या मूर्ख-पणाची बरोबर कल्पना होती, म्हणून गुणशेखरला तो नेहमी म्हणे–"बाळा, तू आणि शौर्यपाल सहपाठी आहात. शौर्यपाल भविष्यातला महाराजा, तर तू त्याचा होणारा मंत्री आहेस. शौर्यपालाला उत्तम राजा म्हणून वळण देण्याची जबाबदारी मी तुझ्यावर टाकत आहे."

गुणशेखरही वेळोवेळी शौर्यपालाला साहस, पराक्रम व राजनीति संबंधी गोष्टी सांगत असे, परंतु सर्व पालथ्या घागरीवर पाणी!

त्याच दिवसात गांधार देशाच्या राजा-कडून राज्यपालाकडे एक निरोप आला. तो संदेश गांधार-राजा सिंहबल याची कन्या कल्याणलतिका हिच्या विवाहासंबंधी होता.

कल्याणलतिकेच्या स्वयंवराची योजना एका नवीन तऱ्हेने करण्यात येणार होती. त्याकरता तीन चाचण्या होत्या. त्यात केवळ उच्च क्षत्रीयवंशीच भाग घेऊ शकणार होते. या संबंधीची सविस्तर माहिती गांधार देशाची राजधानी गार्गेयपुर येथे मिळणार होती.

विवाहा संबंधी संदेशाबरोबरच कल्याण-लतिकेचा फोटोही पाठवला गेला होता. सर्व वृत्तान्त ऐकून राज्यपाल गप्पच बसला. पण राजकुमारीचा फोटो पाहून शौर्यपाल मात्र लुब्ध झाला.

शौर्यपाल गुणशेखरला भेटला व त्याने त्याला विवाहाबद्दलचा संदेश सांगितला.

तो म्हणाला–"मित्रा, कल्याणलतिकेशी विवाह करायची माझी इच्छा आहे. आपण गार्गेयपुराला जाऊ."

गुणशेखर म्हणाला–"स्वयंवराचे वेळी कशा परीक्षा घेण्यात येतील हे आपल्याला काही माहीत नाही. विचार न करताच गेलो तर निश्चितपणे आपला अपमानच होईल."

"म्हणून तर मी तुला बरोबर यायला सांगत आहे. त्या परिक्षांसंबंधी सविस्तर कळल्यावर जरूर पडली तर तू मला मदत करू शकशील. चल." शौर्यपालने घाई केली.

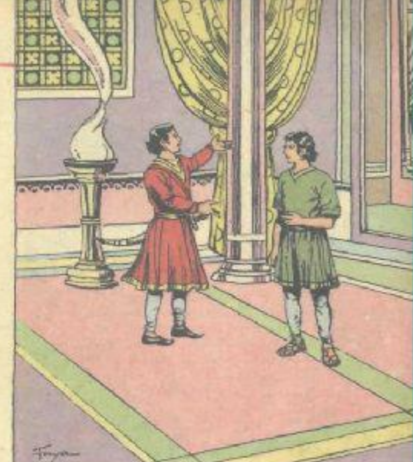
"तुझ्या वडिलांची परवानगी नको का घ्यायला?" गुणशेखरने विचारले.

"पिताजींना कळले तर ते परवानगी देणार नाहीत." शौर्यपाल म्हणाला.

आता नाइलाज होऊन गुणशेखर शौर्य-पालाबरोबर गार्गेयपुरला जायला निघाला. तेथे पोचल्यावर दोघांनी चाचण्यांसंबंधी सविस्तर जाणून घेतले

कोण्या एका भवनात परीक्षा होतील. त्यातील तीन खोल्यांमधे तीन निरनिराळ्या चाचण्या घेण्याची व्यवस्था केली गेली आहे.

पहिली चाचणी आहे–सापांच्या मधून चालत जाण्याची! पहिल्या खोलीत खूप साप असतील–इतके की खोलीत पाय ठेवायला सुद्धा जागा मिळणे मुश्किल!

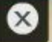
डोके उचलून फूत्कार करणाऱ्या सापांच्या मधून चालत दुसऱ्या खोलीत जावे लागेल.

दुसऱ्या खोलीच्या प्रवेशद्वारावर उभी असलेली एक सखी विचारील–"माफ करा, या विषारी सापांनी आपल्याला काय केले?"

याचे उत्तर दिल्यावरच ती दुसऱ्या खोलीत जाऊ देईल. त्या खोलीत दोन ब्राह्मण बसलेले असतील. पण खरे म्हणजे त्यातला एकच खरा ब्राह्मण आहे. दुसरा इतर वर्णाचा आहे. त्यातला खरा ब्राह्मण कोणता हे ओळखले तर तिसऱ्या खोलीत जायला परवानगी मिळेल.

तिसऱ्या खोलीत भिंतीवर एक चित्र टांगलेले असेल. ते कल्याणलतिकेने स्वतः

काढलेले चित्र आहे. एक सुंदर पुरुष अर्ध्या काळ्या व अर्ध्या पांढऱ्या रंगाच्या घोड्यावर स्वार होऊन, एका फिरत्या चाकावरून घोड्याला मोठ्या कुशलतेने हाकत आहे– असे त्या चित्रात दाखवले आहे.

तिथे पोचणाऱ्या माणसाने ते चित्र काय दर्शवते हे तेथे नेमलेल्या शिपायाला सांगायचे आहे. ते बरोबर असेल तर शिपाई त्या माणसाला कल्याणलतिकेकडे घेऊन जाईल.

हे सारे वर्णन ऐकल्यावर गुणशेखर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–" शौर्यपाल, पहिल्या खोलीत जर पावला-पावलावर साप असतील तर ते नक्की खेळातले सापच असणार. एखाद दुसरा खरा साप असला तरी बिनविषारी असणार."–अशा प्रकारे तीनही चाचण्यात काय उत्तरे द्यावीत हे आणि त्या चित्राचा अर्थही गुणशेखरने शौर्यपालला समजावून सांगितला आणि त्याला परीक्षेसाठी रवाना केले.

शौर्यपाल कापत कापतच सापवाल्या खोलीत पोचला व खोली पार करून दुसऱ्या खोलीजवळ आला.

तेथे असलेल्या, राजकुमारीच्या सखीने त्याला विचारले–"क्षमा असावी, पण विषारी सापांनी आपणाला काही त्रास तर नाही दिला ना?"

शौर्यपाल गर्वाने म्हणाला–" छे, त्या सर्पाकृति माझे काय बिघडवणार?"

यावर सखीने वाकून प्रणाम करून दुसऱ्या खोलीचा मार्ग दाखवला. तेथे दोन ब्राह्मण दर्भासनावर बसून जप करीत होते.

शौर्यपालने त्या दोघांकडे भेदक दृष्टिने पहात म्हटले–"परीक्षेसाठी का होईना, पण राजकुमारीकडून मिळणाऱ्या धनाच्या लोभाने इतर जातीच्या माणसाबरोबर बसणारा ब्राह्मण माझ्या देशातला असता तर मी त्याचे डोकेच उडवले असते."

हे ऐकल्याबरोबर एका ब्राह्मणाच्या चेहऱ्यावर आवेश चढलेला शौर्यपालाला दिसला. तिथे असलेल्या शिपायाला, त्याच्याकडे बोट करून दाखवत शौर्यपाल म्हणाला–"हाच खरा ब्राह्मण आहे." शिपायाने शौर्यपालाला प्रणाम करून त्याला तिसऱ्या खोलीचा मार्ग दाखवला.

शौर्यपालने तिसऱ्या खोलीत प्रवेश करून तेथे टांगलेल्या चित्राकडे थोडा वेळ लक्षपूर्वक पहाण्याचे नाटक केले, आणि म्हटले–"हे चक्र 'कालचक्र' आहे. सुख-दुःख समान असणारे जीवन दर्शवणाऱ्या घोड्यावर बसून, हातून लगाम निसटू न देता, त्यावर योग्य नियंत्रण ठेवून, काल-प्रवाह यशस्वीपणे पार करणाऱ्या धीरोदात्त पुरुषाशीच तुमच्या देशाची राजकुमारी विवाह करू इच्छिते. चित्राच्या माध्यमातून ती आपले हेच विचार प्रकट करू इच्छिते." हे उत्तर ऐकून तेथील शिपायाने त्याला प्रणाम करून म्हटले–"आपण याच्या मागच्या बाजूस असणाऱ्या खोलीत जावे."

मोठ्या हर्षाने शौर्यपाल तिकडे वळला. परंतु कल्याणलतिकेची भेट होण्यापूर्वीच त्याच्या चाचण्यांमधील विजयाची वार्ता राजकुमारीकडे पोचवली गेली होती.

सापांच्या खोलीत प्रवेश करताना शौर्यपालाचे भयभीत होणे व कापणे गुप्तचरांनी हेरले होते व ते राजकुमारीला कळवले ही होते. त्याच गुप्तचरांनी जेव्हा त्याच्या विजयाची वार्ता दिली, तेव्हा ती

आश्चर्यचकित झाली. तिची स्वतःची बुद्धि अतिशय सूक्ष्म व तीक्ष्ण होती. त्यामुळे तिच्या मनात शंका आली की शौर्यपालाच्या विजयापाठीमागे काहीतरी कारस्थान आहे.

शौर्यपाल विजयगर्वाने राजकुमारीकडे पोचला.

कल्याणलतिका बोलली-"आपल्या विजयाबद्दल मी आपले अभिनन्दन करते. या तिन्ही चाचण्यात उत्तीर्ण होणाऱ्यासाठी आणखी एक परीक्षा आहे.

हे वाक्य ऐकल्याबरोबर शौर्यपालाने रागाने विचारले–"पुन्हा एक परीक्षा?"

राजकुमारीने विनयाने म्हटले–"आपण नाराज होऊ नये. पहिल्या तीन परीक्षात

काढलेले चित्र आहे. एक सुंदर पुरुष अर्ध्या काळ्या व अर्ध्या पांढऱ्या रंगाच्या घोड्यावर स्वार होऊन, एका फिरत्या चाकावरून घोड्याला मोठ्या कुशलतेने हाकत आहे– असे त्या चित्रात दाखवले आहे.

तिथे पोचणाऱ्या माणसाने ते चित्र काय दर्शवते हे तेथे नेमलेल्या शिपायाला सांगायचे आहे. ते बरोबर असेल तर शिपाई त्या माणसाला कल्याणलतिकेकडे घेऊन जाईल.

हे सारे वर्णन ऐकल्यावर गुणशेखर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"शौर्यपाल, पहिल्या खोलीत जर पावला-पावलावर साप असतील तर ते नक्की खेळातले सापच असणार. एकाध दुसरा खरा साप असला तरी बिनविषारी असणार."–अशा प्रकारे तीनही चाचण्यात काय उत्तरे द्यावीत हे आणि त्या चित्राचा अर्थही गुणशेखरने शौर्यपालला समजावून सांगितला आणि त्याला परीक्षेसाठी रवाना केले.

शौर्यपाल कापत कापतच सापवाल्या खोलीत पोचला व खोली पार करून दुसऱ्या खोलीजवळ आला.

तेथे असलेल्या, राजकुमारीच्या सखीने त्याला विचारले–"क्षमा असावी, पण विषारी सापांनी आपणाला काही त्रास तर नाही दिला ना?"

शौर्यपाल गर्वाने म्हणाला–"छे, त्या सर्पाकृति माझे काय बिघडवणार?"

यावर सखीने वाकून प्रणाम करून दुसऱ्या खोलीचा मार्ग दाखवला. तेथे दोन ब्राह्मण दर्भासनावर बसून जप करीत होते.

शौर्यपालने त्या दोघांकडे भेदक दृष्टिने पहात म्हटले–"परीक्षेसाठी का होईना, पण राजकुमारीकडून मिळणाऱ्या धनाच्या लोभाने इतर जातीच्या माणसाबरोबर बसणारा ब्राह्मण माझ्या देशातला असता तर मी त्याचे डोकेच उडवले असते."

हे ऐकल्याबरोबर एका ब्राह्मणाच्या चेहऱ्यावर आवेश चढलेला शौर्यपालाला दिसला. तिथे असलेल्या शिपायाला,

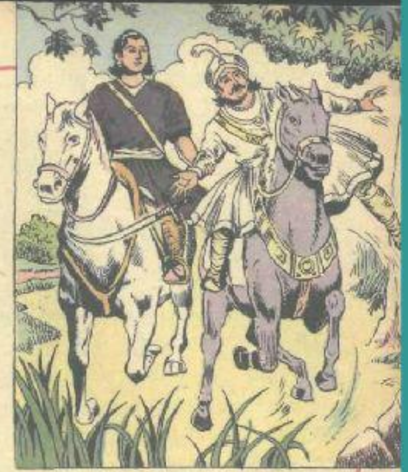
नंतर तिने गुणशेखरला एका आसनावर बसण्याबद्दल विनवले आणि ती बोलली– "मी ज्या तीन परीक्षा घेतल्या त्यात प्रत्यक्ष भाग घेतल्यावाचूनच आपण विजयी झाले आहात. माझी आपणाला अशी प्रार्थना आहे की विजयश्री बरोबरच आपण मलाही ग्रहण करावे."

गुणशेखर हसून म्हणाला–"जो परीक्षेत प्रत्यक्ष भाग घेतो तोच त्यासाठी अर्जदार किंवा प्रार्थी असतो. उत्तरे माहीत असलेला प्रत्येकजण त्याच्या फलप्राप्तीला लायक असू शकतो, पण हक्कदार होऊ शकत नाही."

हे उत्तर ऐकून विचित्रसे हसून कल्याणसुंदरी तेथून निघून गेली. तिच्या त्या हसण्याचे मर्म काय असावे याचा विचार करीत गुणशेखरही तेथून निघून गेला व शौर्यपालला जाऊन मिळाला.

दोघे जेव्हा राजधानीत पोचले, तेव्हा त्यांच्या तोंडून सर्व गोष्टी ऐकून राज्यपाल जरा वेळ मौन राहिला आणि गुणशेखरला म्हणाला–"उद्या आपण दोघे जंगलात शिकारीला जाऊ, तू तयार रहा."

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दोघे जंगलात गेले. एका ठिकाणी राज्यपालने गुणशेखरवर अचानक तलवार उगारली.

या गोष्टीची जणू काही आगाऊ कल्पना असल्याप्रमाणे गुणशेखरने झटकन राजाचा हात वरच्यावर पकडला आणि म्हणाला– "आपल्या मुलाचा मूर्खपणा प्रकट होण्याला कारण गांधार राजकुमारीची तीक्ष्ण बुद्धि आहे, माझा त्यात काही स्वार्थ नव्हता." असे म्हणून त्याने राजाला घोड्यावरून खाली ढकलले व आपला घोडा पुढे दौडवला.

नंतर गुणशेखर सरळ गांधार देशी गेला, कल्याणलतिकेला भेटून त्याने विवाहासाठी आपली संमति कळवली.

राजकुमारी व गुणशेखर यांचा विवाह थाटात, वैभवपूर्ण असा झाला. एका

आठवड्यानंतर आपल्या सासऱ्याचे सैन्य घेऊन गुणशेखरने अवन्ती राज्यावर हल्ला चढवला. राज्यपालाला सहजपणे हरवून त्याच्या सिंहासनावर अधिकार प्रस्थापित केला.

वेताळाने ही गोष्ट ऐकवून म्हटले– "राजा आता तू सांग – या गोष्टीत मूर्ख कोण आहे? अत्यंत भक्ती व आदराने राजपरिवाराची सेवा करणारा गुणशेखर शेवटी राजाचा शत्रु बनला. कल्याणलतिकेशी त्याने विवाह केला. हा अन्याय नव्हे का? गुणशेखरने विवाहाला नकार दिला तेव्हा ती विचित्रसे का हसली? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची छकले होऊन पडतील.

यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"राज्यपाल आणि शौर्यपाल एकाहून एक मूर्ख आहेत. राज्यपालाच्या मूर्खपणाचे प्रमाण म्हणजे–मुलाच्या मूर्खपणामुळे अपमानित होणे, आणि आपल्या मुलाऐवजी गुणशेखरशी कल्याणलतिकेने विवाहाची इच्छा प्रदर्शित केल्यामुळे गुणशेखरबद्दल मनात असूया बाळगणे. भविष्यकाळांत मंत्री होणाऱ्या बुद्धिमान गुणशेखरच्या हत्येचा प्रयत्न राज्यपालने केला. या कारणामुळेच गुणशेखरच्या मनातली राजभक्ती नाहीशी झाली. एक सामान्य नागरिक म्हणूनच त्याने राजकुमारीशी विवाह केला व आपला देश नीच माणसांच्या हातून वाचवण्याच्या मागे लागला. आता राहिली कल्याणलतिकेची गोष्ट. गुणशेखरने तिच्याशी विवाहाला नकार दिला, त्यावेळी तिच्या मनात असा विचार आला की शौर्यपालचा बापही मुलासारखा मूर्ख असेल तर आता गुणशेखरची अवस्था काय होईल? या विचारानेच ती विचित्रपणे हसली. तिच्या हसण्याचे रहस्यच गुणशेखरला मार्गदर्शक ठरले!

असे सांगून राजा मौन होताच प्रेतातील वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर लटकू लागला. (कल्पित)

स्पर्धा क्रमांक ३

(प्रवेश-पत्रिका)

आता, या सहा चित्रांपैकी कोणत्याही एका जोडीचे नाव निवडा आणि 'कारण' या शब्दापुढे १५ पेक्षा अधिक शब्द न वापरता हे वाक्य पूर्ण करा.

"मला .... आणि ....

यांची गोष्ट जोडी सर्वांत अधिक आवडते, कारण ....

....

....

नाव ....

वय .... पत्ता ....

....

या पानावरील 'चांदोबा स्पर्धा क्रमांक ३' असे लिहिलेले कुपन कापून तुमच्याजवळ काढून ठेवून हे पान आमच्याकडे ताबडतोब पाठवून द्या.

चांदोबा स्पर्धा ३
चंदामामा पब्लिकेशन्स
१८८ अर्काट रोड
मद्रास ६०० ०२६

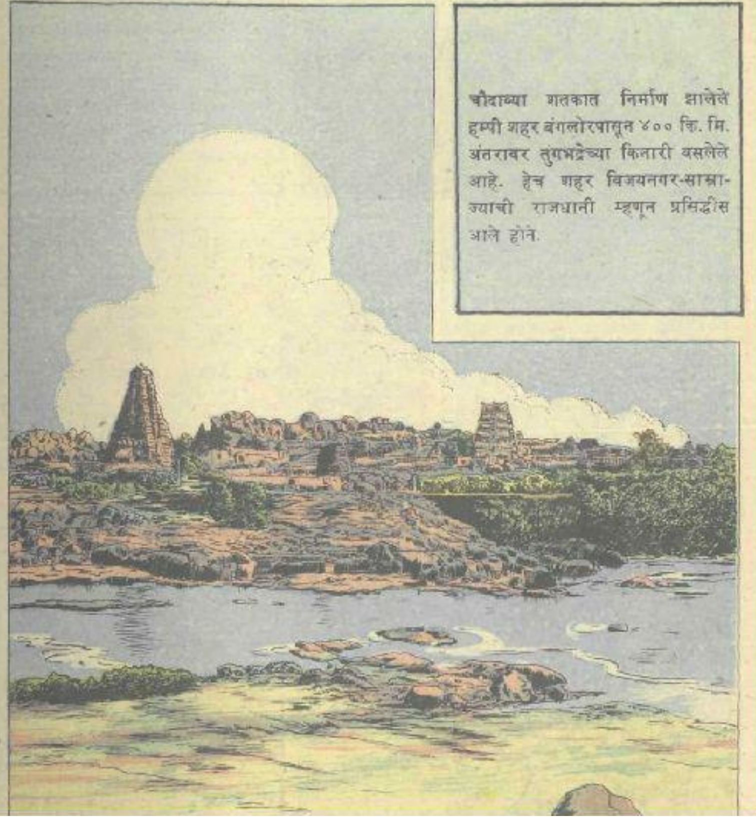
स्पर्धा क्रमांक ३ साठी शेवटची तारीख–डिसेंबर ३१, १९८७

हे लेबल बंपर
बक्षिसासाठी जपून

महान

हम्पी

चौदाव्या शतकात निर्माण झालेले हम्पी शहर बंगलोरपासून ४०० कि. मि. अंतरावर तुंगभद्रेच्या किनारी वसलेले आहे. हेच शहर विजयनगर-साम्राज्याची राजधानी म्हणून प्रसिद्धीस आले होते.

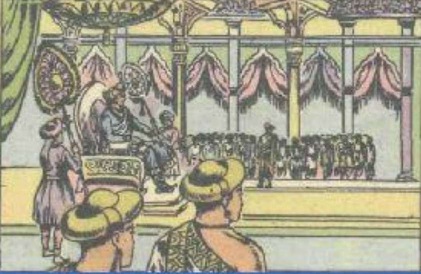

हरिहरराय नावाच्या राजकुमाराने विद्यारण्य स्वामींचे दर्शन घेऊन त्यांना सांगितले – "स्वामी महाराज, मी इथल्या जवळच्या जंगलात शिकार करीत असता एका ठिकाणी ससे शिकारी कुत्र्यांचा पाठलाग करीत असल्याचे दृश्य पाहिले." यावर विद्यारण्यांनी सुचवले – तेच स्थान राजधानीचे शहर वसविण्यासाठी उत्तम आहे.

यानंतर विद्यारण्यस्वामींनी हरिहरराय व त्याचा भाऊ बुक्क यांना शहरनिर्मिती साठी पुरेसे धन देण्यासाठी देवी भुवनेश्वरीची प्रार्थना केली. प्रार्थनेचे फळ म्हणून त्या रात्री हरिहर व बुक्क यांच्यासमोर आकाशातून सुवर्ण वृष्टि झाली.

प्रथम हरिहरराय व नंतर बुक्क यांनी येथे राज्य केले. सुप्रसिद्ध व्याकरणकर्ता सायन आणि त्यांचे बंधु माधवाचार्य ह्यांनी त्यांचे मंत्रीपद संभाळले होते.

विजयनगर साम्राज्यावर राज्य करणाऱ्या चार घराण्यात कृष्णदेवरायचे नाव सर्वात अधिक प्रसिद्ध आहे. १५०२ ते १५२९ पर्यंत कृष्णदेवरायने राज्य केले. तो केवळ कुशल शासकच नव्हे, तर साहित्य व विविध कलांचाही भोक्ता होता. त्याने अनेक विशाल इमारती व मंदिरे बांधली.

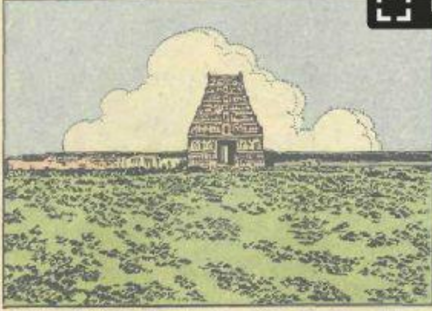

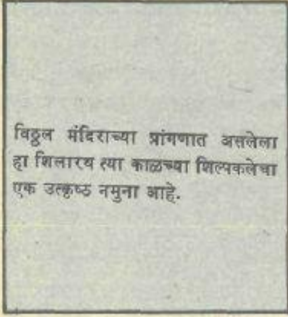
आपल्या पूर्वजांवर अनेकदा हल्ले करणाऱ्या बिजापुर व बेदरच्या सुलतानांना त्याने धुळीला मिळवले व प्रजेला भयमुक्त करून विशाल विजयनगरात शांतिचे साम्राज्य पसरविले.

इतके होऊनही बिजापुर, गोवळकोंडा, अहमदनगर व बेदरच्या सुलतानांनी एकत्र होऊन विजयनगरावर हल्ला केला. १५६५ मध्ये तालिकोटच्या युद्धात अखेर हम्पी शत्रूच्या ताब्यात गेले. त्यावेळी हल्लेखोरांनी सर्व सुंदर इमारती जमीनदोस्त केल्या.

तेथील सर्वात मोठे मंदिर पट्टाभिराम मंदिर होय. याच्यासमोर विशाल मंडप आहे. अच्युतदेवरायने बांधलेले हे मंदिर आजही शहराच्या अवशेषांच्या मधोमध पहायला मिळते.

विठ्ठल मंदिराच्या प्रांगणात असलेला हा शिलारथ त्या काळच्या शिल्पकलेचा एक उत्कृष्ठ नमुना आहे.

लक्ष्मीनरसिंहाची ही प्रतिमा प्रभावी व विशाल आहे. आजही अशाप्रकारचे शिल्पकलेचे अद्‌भुत नमुने अवशेषांच्या या भांडारात अन्नतत्र पहायला मिळतात.

गवताचा झगा

अनेक शतकांपूर्वी जपानमधील एक गावात ओटोको नावाचा एक खोडकर माणूस रहात असे. एक दिवस त्याला काही सुचत नव्हते; तेव्हा त्याने बांबूची एक काठी घेतली, गाठींना भोके पाडून त्या बांबूची त्याने एक लांब नळी बनवली आणि ती डोळयासमोर धरून त्यातून तो दुर्बिणीप्रमाणे पाहू लागला. तेव्हां त्याला हवेत उडणारी टेंगू जातीची एक डाकीण दिसली.

त्या काळात माणसांना पुष्कळदा अशा टेंगू जातीच्या डाकिणी दिसत असत, परंतु त्यांची छेड काढणे फार धोक्याचे असे. डाकिणीच्या वाटे गेल्यामुळे भयंकर संकटांत सापडल्याच्या अनेक गोष्टी प्रचलित होत्या. म्हणून बहुधा कोणी त्यांच्या नादी लागत नसे. ओटोकोने जी डाकीण पाहिली, तिचे नाक लांब होते. तिच्या खांद्यावर दोन सुंदर पंख होते. वाळलेल्या गवतापासून बनवलेला एक झगा तिने घातला होता. त्या डाकिणीला आपल्याचकडे उडत येताना पाहून, कसेही करून तिचा झगा पळवण्याचा ओटोकोने विचार केला.

डाकीण जेव्हां जमिनीवर उतरली, तेव्हा ओटोको बांबूच्या नळीतून आकाशाकडे पहात काहीतरी बोलत होता– "वाहवा!–अरे!–काय विचित्र आहे!" हे बोलणे ऐकून डाकिणीलाही आपली उत्सुकता आवरेना. ती ओटोकोच्या भोवती उड्या मारत, याचना करीत त्याला म्हणाली–"ए, हे काय आहे? मलाही जरा पाहू दे ना!"

"काय म्हणलीस? हुं:, मी मोठ्या कष्टाने तयार केलेली दुर्बिण तुझ्या हाती देऊ होय? वाहवा! चंद्र काय सुंदर दिसतो! पर्वतही छानच दिसतात! आणि

दऱ्यांची शोभा तर अवर्णनीयच!" ओटोको पुटपुटत राहिला.

चंद्राचे वर्णन ऐकून डाकिणीच्या मनात दुर्बिणीतून चंद्राकडे पहायची उत्सुकता वाढत गेली. तिने ओटोकोला म्हटले– "तू मला दुर्बिणीतून पाहू दिलेस तर मी तुला माझी चप्पल देईन." तो बधेना तेव्हा तिने टोपीचे आमिष दाखवले. पण असे करीत करीत तिने आपला झगा देण्याची गोष्ट करीपर्यंत ओटोको आपला हेकटपणा व ऐट दाखवत राहिला. शेवटी तिच्याकडून झगा घेऊन अन् तिच्या हातावर नळी ठेऊन त्याने तिथून पलायन केले.

डाकीण दृष्टीआड झाल्याबरोबर त्याने गवताचा झगा अंगात घातला. आणि तत्काल तो अदृश्य झाला! त्याच्या अंगावरचा झगाही अदृश्य झाला. आता ओटोकोच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. तो नाचत बागडत गावातल्या मोठ्या गल्लीत पोचला आणि तऱ्हेतऱ्हेच्या चित्रविचित्र गमतीजमती करू लागला. माणसांच्या डोक्यावरची ओझी खाली पाडू लागला. काही दुकानातल्या वस्तूही त्याने अस्ताव्यस्त करून टाकल्या.

रस्त्यावरून जाणारे लोक हा प्रकार पाहून घाबरून गेले. आणि मिळेल तिथे लपून हा चमत्कार पाहू लागले. पाहता पाहता ती गल्ली निर्जन झाली. पण चमत्कार चालूच होते. त्याच वेळी त्या निर्जन रस्त्यावरून एक बडा असामी मोठ्या थाटाने जाऊ लागला. अचानक त्याला जाणवले-आपला डावा कान कुणी-पिळला! तो चिडून मागे वळून पाहू लागला तोच त्याचा उजवा कान पिळला गेला! तो गरकन वळून चोहोकडे पाहू लागला. त्यावेळी दारांच्या छिद्रांमधून पहाणाऱ्या जनतेला भयाबरोबरच हसूही येऊ लागले!

त्याच वेळी एक शेतकरी उंची वस्त्रे खरेदी करून ती हातात घेऊन जात होता.

अचानक त्याचा हातातली वस्त्रे हवेत उडून घाण पाण्याच्या गटारात पडली.

दुसऱ्या एका ठिकाणी नुकतेच पकडलेले मासे विक्रीला आले होते. खरेदीला आलेल्या बायका मासे निवडीत होत्या. तितक्यात एक मोठा मासा चटकन् उडून हवेत तरंगू लागला. मासे विकणारा त्याच्या मागे लागला. तो जेव्हा माशाच्या जवळ पोचला तेव्हा तो मासा एकदम धपकन् खाली पडला आणि धुळीने माखून गेला.

अशा प्रकारे काही वेळ खोड्या केल्यावर ओटोको दमला आणि आपल्या घरी गेला. तो दरवाजातून आत आला आणि त्याने गवताचा झगा काढला, त्याबरोबर तो मूळ रूपात दिसू लागला. त्याची आई एकदम दचकली कारण तिने त्याला आत येताना पाहिले नव्हते.

आपला मुलगा झोपल्यार त्या बाईने गवताचा झगा हातात घेऊन पाहिला. छीः छीः कसला घाणेरडा कचऱ्यातला झगा हा! असे वाटून तिने तो चुलीत टाकला. काही क्षणातच झगा जळून खाक झाला.

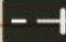
जाग आल्यावर ओटोकोने झगा खूप शोधला. आईला विचारल्यावर झग्याची राख झाल्याचे त्याला कळले. ओटोकोला

फार वाईट वाटले. पण त्याने विचार केला–झग्याचा गुण त्याच्या राखेतही असू शकेल. मोठ्या आशेने त्याने सर्व राख एका टोपल्यात भरली. ती घेऊन घराच्या मागल्या बाजूला गेला. अंगावरचे सर्व कपडे उतरून ती राख तो सर्वांगाला फासू लागला. त्याने पाहिले की जसजसा तो राख लावील तसतसा त्याच्या शरीराचा भाग अदृश्य होत राहिला. त्याला पटले की झग्याचा गुण त्याच्या राखेतही आहे. आता सर्व शरीराला काळजीपूर्वक राख चोपडून ओटोको पूर्णतः अदृश्य झाला!

आपली युक्ति सफल झालेली पाहून त्याला परमानन्द झाला. आता तो मुख्य

रस्याकडे वळला. लोकांची खूप गर्दी होती तिथे. अदृश्य रूपाने त्या गर्दीतून जाताना 'साकी' नावाचे दारूचे एक दुकान त्याला दिसले. दुकानदार एका मोठया पिपातून दारू काढून गिऱ्हाइकांना देत होता.

पिपाजवळ कोणी नाही अशी संधी पाहून ओटोको नळाजवळ पोचला आणि नळ सोडून घटाघट दारू पिऊ लागला. गटागट प्याल्याचा आवाज मात्र येत होता. हा आवाज कुठून येत आहे हे पहाण्यासाठी दुकानदार जवळ गेला. तेव्हा त्याला दारू पिणारे मनुष्याचे तोंडच फक्त दिसले. कारण दारूमुळे ओटोकोच्या तोंडा जवलील राख पुसली गेली होती! दुकान-दार आश्चर्याने त्या तोंडाकडे पहातच राहिला. एवढयात दारूच्या धारा तोंडा-वरून वाहिल्यामुळे त्याची दाढीही थोडी थोडी करीत दिसू लागली.

हे पाहून दुकानदार एकदम ओरडला. घाबरून ओटोको एकदम उठून उभा राहीला, त्याला घाम फुटला! घामामुळे त्याचे शरीर पुसलेल्या चित्रासारखे प्रकट होऊ लागले!

ओटोकोच्या लक्षात आले की–आपले रहस्य उघड झाले! तेव्हा तो दुकानाबाहेर पडून मुख्य रस्त्यावरून पळू लागला. दुकानातळे सर्वजण त्याचा पाठलाग करू लागले. बरेच दूर पळून ओटोकोने शेवटी एका कालव्यात उडी मारली. डोके तेवढे पाण्याबाहेर ठेऊन थंडीने अंग कापत तो पाण्यातच उभा राहिला.

पाठलागावर आलेल्या लोकांनी त्याला ओळखून पाण्याबाहेर खेचून काढले व त्याच्या उघडया शरीरावर कांबळे पांघरले. गावच्या प्रमुखाने विचारले–"ओटोको, तुझी अशी दुर्गति कशामुळे झाली रे?"

ओटोकोला लाज वाटली. त्याने टेंगू डाकिणीचा झगा कसा मिळवला हे लोकांना सांगितले. त्याची हकीकत ऐकून सर्वांची हसून हसून मुरकुंडी वळली. नंतर ते लोक म्हणाले–"तू टेंगू डाकिणीलाच फसवायचा प्रयत्न केलास. कसा रे मूर्ख तू?"

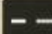
कृष्णावतार

प्राचीन काळी कालनेमी नावाचा एक राक्षस रहात होता. त्याला शंभर हात व शंभर डोकी होती. शंभर शिखरे असणाऱ्या एखाद्या भयानक काळया पर्वता-सारखा दिसायचा तो! तो असामान्य शक्तिशाली होताच, शिवाय ब्रह्मदेवाची तपस्या करून त्याने त्याच्याकडून अनेक वर मिळवले होते. आणि याचमुळे तो अत्यंत अहंकारी झाला होता.

त्या काळी देव-दानवांच्यात नेहमीच युद्धे होत असत. त्या युद्धात कधी दानव विजयी होत तर कधी देव! एकदा देवांना युद्धात जय मिळाला व त्यांनी दानवांना मारून पिटाळून लावले. ही बातमी ऐकून कालनेमी रागाने बेभान झाला. त्याने समस्त दानवनेत्यांना एकत्र केले व त्यांना पुन्हा युद्धाला तयार केले. सैन्य एकत्र करून त्यांनी इन्द्रावर हल्ला केला. इन्द्राच्या नेतृत्वासाठी दानव मोठ्या ईर्ष्येने लढले.

या युद्धात कालनेमीने इन्द्राबरोबरच बाकीच्या दिक्पालांचाही फार मोठा पराभव केला. त्यामुळे तीन्ही लोक त्याच्या अमला-खाली आले. देवांचा हा अपमान पाहून सुद्धा श्रीविष्णुंनी मौन धारण केले. कारण त्यांना माहीत होते की–कालनेमीचा मृत्यु अजून जवळ आलेला नाही.

परंतु, कालनेमीच्या मनात मात्र विष्णुनाही जिंकण्याची इच्छा जागृत झाली. एक दिवस विष्णूंना युद्धाचे आव्हान देत तो म्हणाला–"तू आमच्या मधु व

कैटभ यांचा संहार केलास. आम्हा दैत्यांचा मुकुटमणी हिरण्यकश्यपु याला तू आपल्या नखांनी फाडून मारून टाकलेस. आमच्या चक्रवर्ती बळीला पाताळात दाबून टाकून तू त्रैलोक्याचा स्वामी झालास. आमच्या दैत्यनारींच्या अश्रुजलाने तू जणू काही तुमच्या देव-देवतारूपी शेतांना वाचवलेस. आता या तुझ्या सगळ्या दुष्कृत्यांचा सूड घेण्यासाठी मी तुझ्याकडे आलो आहे."

"गर्वामुळे तू शेंडाबुडखा नसणारे भाषण करीत आहेस. याचे काय फळ मिळेल माहीत आहे? शूर-वीर कधीही गर्व धरीत नसतो. परंतु ब्रह्मदेवाकडून वर प्राप्त झाल्याने गर्वाने फुगून तू अनेक दुष्कृत्ये केलीस. प्राचीन काळी दानवांची जी दुर्गती झाली तीच वेळ पुन्हा आली आहे. तुझा वध करून देव-देवतांना मी पुन्हा त्यांचे स्थान मिळवून देणार आहे, समजलास?" विष्णूने त्याला इशारा दिला.

हे ऐकल्याबरोबर कालनेमीने क्रोधाने आपली अपूर्व गदा गरुडावर नेम धरून फेकली आणि रुद्रभीषण हुंकार केला. वज्राची एकाद्या पहाडाशी टक्कर व्हावी असा तीव्र आवात करीत ती गदा गरुडाला लागली. हे पाहून महाविष्णूनाही आश्चर्य वाटले. त्यांनी तत्काल गरुडासकट स्वतःचे शरीर खूप मोठे केले आणि कालनेमीवर सुदर्शन चक्र फेकले. त्या चक्राने वेगाने जाऊन कालनेमीची मस्तके व हात छाटून टाकले. तरीही त्या राक्षसाचे शरीर जसेच्या तसे उभेच होते! ते पाहून गरुडाने आपले पंख इतक्या वेगाने फडफडावले की त्या हवेच्या झोताने धक्का खाऊन त्याचे शरीर खाली पडले. हे दृश्य पाहून कालनेमीचे अनुचर राक्षस घाबरून अवाक् झाले व जागच्या जागीच उभे राहिले. ही संधी साधून विष्णूने त्या सर्वांचा संहार केला.

या संहारानंतर ब्रह्म-इंद्रादि देवांनी विष्णूचे दर्शन घेऊन त्याची स्तुति केली.

महाविष्णुंनी त्यांचे सांत्वन करून म्हटले–"आता यापुढे तुम्हाला राक्षसांचे भय राहणार नाही. निश्चिन्त होऊन तुम्ही आपापल्या लोकात राज्य करा. आता राक्षस तुम्हाला त्रास देण्यास धजणार नाहीत. सत्कृत्ये करण्याचा तुमचा रस्ता आता मोकळा झाला. विविध फल-प्राप्तीसाठी निरनिराळ्या यज्ञांचे आयोजन आता सुरू करा. तुमचे यज्ञ आता निर्विघ्नपणे पार पडतील. परंतु दुष्टबुद्धि राक्षसांच्या हालचालींवर नीट लक्ष ठेवा."

यानंतर क्षीरसागरात जाऊन महाविष्णु आपल्या शेषशय्येवर पहुडले व योगनिद्रेत लीन झाले.

ते निद्रेत असतानाच कृतयुग संपले, त्रेतायुगही संपत आले. अशातच एक दिवस वाढलेल्या प्रजेचा भार सहन होत नाही म्हणून भूदेवीने आक्रोश करायला सुरुवात केली. तो ऐकून सर्व देव ब्रह्मदेवाकडे गेले. त्याला सर्व हकीकत सांगून त्याला बरोबर घेऊन ते महाविष्णुंकडे गेले. आणि त्यांनी महाविष्णुंना योगनिद्रेतून जागे केले.

विष्णूंनी हलकेच डोळे उघडून देवांकडे पाहिले व त्यांना विचारले–"तुम्ही कशासाठी आला आहात? कुशल तर आहात ना? राक्षसांच्या अत्याचारांपासून मुक्त आहात ना?"

ब्रह्मदेवांनी हात जोडून निवेदन केले– "महाराज, राजांच्यात कोणतेही शत्रुत्व

नाही. सत्य व धर्म सुस्थिर आहेत. युगांचा क्रम सुव्यवस्थित चालू आहे. देवकार्ये, पितृकार्ये उत्तम प्रकारे चालू आहेत. सर्वजण व्याधिमुक्त आहेत. मानवांना पूर्णायु मिळत आहे. प्रत्येक नगर व गाव अपार जनसंख्येने भरलेले आहे. परंतु भूदेवि इतका भार सहन करू शकत नसल्यामुळे विलाप करीत आहे. तेव्हां कोणत्याही प्रकारे धर्महानि न होता पृथ्वीचा हा भार कमी होईल असा उपाय आपण करायला हवा. म्हणूनच आमची अशी विनंती आहे की आपण मेरु पर्वतावर येऊन आम्हाला आमचे कर्तव्य समजावून सांगण्याची कृपा करावी."

ब्रह्मदेवाची ही विनंति ऐकून श्री महाविष्णु उठून बसले, आपले अलंकार ठीकठाक केले आणि उभे राहून त्यांनी आपली शंखचक्र आदि आयुधे धारण केली. नंतर गरुडावर बसून पळभरातच मेरुपर्वतावर पोचले. विश्वकर्म्याने बनवलेले एक भव्य सभागृह तेथे होते.

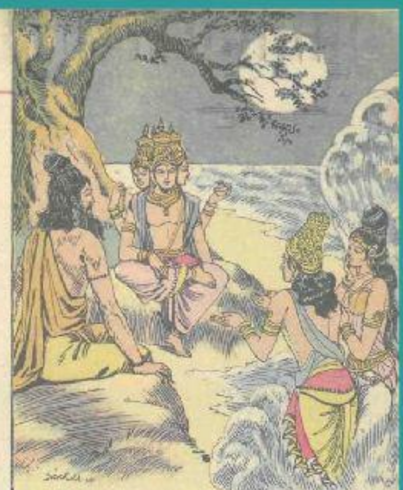
या सभागृहातच एका उच्चासनावर महाविष्णु विराजमान झाले. बाकी सर्वजण आपापल्या स्थानांवर बसले. या सभेत यक्ष, गंधर्व, सिद्ध, विद्याधर, नाग इत्यादि उपस्थित होते.

मोठ्या दुःखी चेहऱ्याने भूदेवीही तेथे पोचली. तिला पाहून सर्वांनी तिची वास्तपुस्त केली. वायुदेवाने हात उचलून सर्वांना शांत होण्याचा इशारा देऊन भूदेवीला तिच्या आगमनाचे कारण सभेपुढे निवेदन करण्याची विनंति केली.

"आपणा सर्वांना माहीतच आहे की राजांची संख्या मर्यादेबाहेर वाढल्यामुळे प्रजेच्या भाराखाली मी दबली जात आहे. हा भार कमी झाला नाही तर मी जगू शकणार नाही. श्री महाविष्णुंनी मनावर घेतले तर हे कार्य सहजपणें सिद्ध होऊ शकेल. आपण सर्व वयोवृद्ध, ज्ञानवृद्ध आहातच." भूदेवीने व्याकुलतेने आपली कथा सांगितली.

भूदेवीचे कथन ऐकून सर्व सभासदांनी आपसात विचारविनिमय केला व ते ब्रह्मदेवाला म्हणाले–"भूदेवीची ही व्यथा कमी करणे हे आपणा सर्वांचे कर्तव्य आहे. आपण सर्वश्रेष्ठ आहात, सृष्टिकर्ता आहात. आपण मनावर घेतले तर भूदेवीचे दुःख नष्ट करू शकाल. तिची ही अवस्था पाहून सर्वजणच कष्टी आहोत. सर्वांचे दुःख दूर करणें आपल्या हाती आहे. आपण आमच्यावर एवढी कृपा करावी.

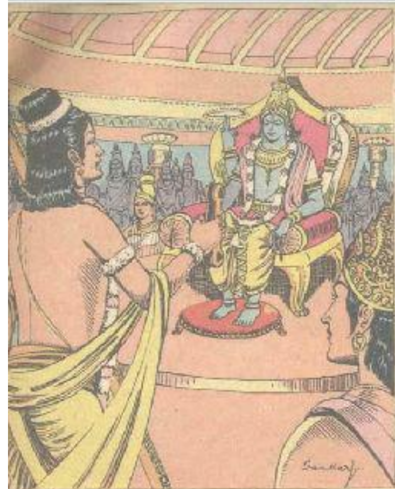
यावर ब्रह्मदेवाने उभे राहून सभासदांना म्हटले–"एके दिवशी संध्याकाळी मी व महामुनि कश्यप समुद्रतीरावर बसून तात्त्विक चर्चा करीत होतो. गंगेच्या संगमामुळे चन्द्रोदयाच्या सुमारास भरती येऊन समुद्र आकाशापर्यंत वर जाऊन आम्हीं जेथे बसलो होतो तेथपर्यंत पोहोचला व त्याने आम्हा दोघांनाही भिजवून टाकले. मी हसून त्याला विचारले–"हे तू काय करत आहेस? शांत हो! समुद्र तत्काल शांत झाला व मानवरूपात गंगेसह आमच्या समोर येऊन उभा राहिला. त्यावेळी मी भविष्याबद्दल विचार करून म्हटले–"तू आत्ता आपले राजसी रूप प्रकट केले आहेस, तेव्हा तू आता पृथ्वीवर एका राजाचा जन्म धारण करशील. माझे ऐकून तू तावडतोब शांत झालास, म्हणून तू

'शंतनु' नावाने ओळखला जाशील. या गंगेला आपली पत्नी बनवून तू आपले जीवन घालवशील."

हे ऐकून सागर नम्रतेने म्हणाला–"महाराज, पर्वकालात वायुच्या आघातामुळे फुगून भरती येणे हे तर माझे स्वभाविक लक्षण आहे. यांत माझा अहंकार किंवा दुर्बुद्धीचा काहीही भाग नाही. अशा परिस्थितीत आपण मला शाप देणे कितपत उचित आहे?"

"वत्सा, लोककल्याणाच्या हेतूनेच मी या गोष्टी बोललो. तू पवित्र भरत वंशात जन्म घेशील. या गंगेपासून वसूंना जन्म देऊन वसिष्ठाच्या शापातून त्यांना मुक्त

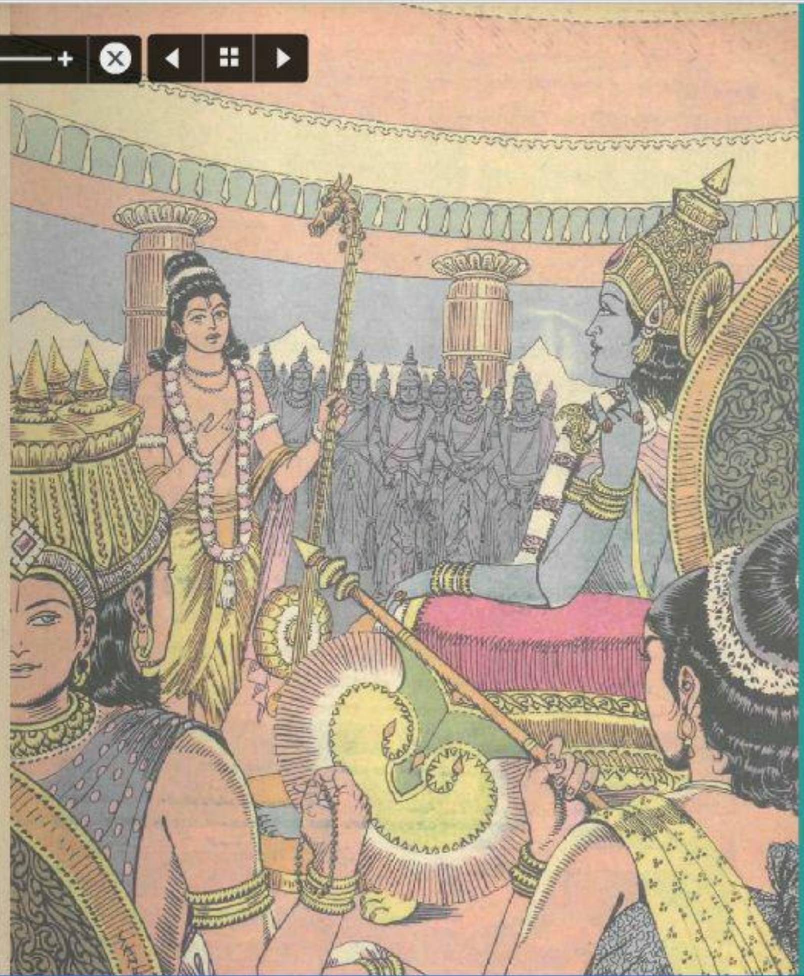

करशील. यानंतर सत्यवती नावाच्या तरुणीचा वंश वाढवणाऱ्या दोन पुत्रांना जन्म देऊन तू त्या शरीराचा .त्याग करशील."

"याप्रमाणे त्या शंतनुचा एक पुत्र विचित्रवीर्य याला धृतराष्ट्र व पंडु नावाचे दोन पुत्र होतील. कालांतराने धृतराष्ट्राला शंभर व पंडूला पाच पुत्र होतील. राज्यलालसेमुळे या शंभर व पाचांमध्ये युद्ध होणार आहे. या युद्धात पृथ्वीवरील सर्व राजे कामी येतील. अनेक लाख हत्ती, घोडे व सैनिक मृत्युमुखी पडतील. अशा प्रकारे पृथ्वीचा भार कमी होऊन भूदेवी सुखी होईल. कलह उत्पन्न करणाऱ्या कलीचा अंश धृतराष्ट्र पत्नीच्या उदरी व यमाचा अंश पंडु-पत्नीच्या उदरी जन्म घेणार आहेत."

ब्रह्मदेवाच्या तोंडची ही वार्ता ऐकून सर्वांनी त्याची स्तुति केली. त्याच वेळी नारदमुनिही त्या सभेत अवतरित झाले.

नारदमुनींनी वीणावादन करून गाणे म्हटले, श्री महाविष्णु व अन्य देवांना प्रसन्न केले व मग महाविष्णूंना म्हणाले– भगवन, या सर्व देवांनी पृथ्वीवरील सर्व राजांचा अंत करण्याचा जो संकल्प केला आहे तो आपल्या मदतीशिवाय कसा बरे सफल होईल ? यासाठी आपल्या एका अंशाने पृथ्वीवर अवश्य जन्म घेतला पाहिजे. हा अंश इतरांना उत्साह व प्रेरणा देईल, तेव्हाच देवांनी योजलेले हे कार्य सिद्धीस जाईल. याशिवाय या देवांच्या अंशापासून उत्पन्न झालेल्या व्यक्तींना अशक्य असे एक कार्य आहे. त्या बाबतीत चेतावणी देण्यासाठीच मी इतक्या घाईने इथे आलो आहे. ते कार्य म्हणजे–देव व असुरांच्या युद्धात जे राक्षस आपल्या हातून मृत्युमुखी पडले, त्या सर्वांनी पृथ्वीवर मानव जन्म घेतले आहेत. श्रीरामाच्या हातून रावणाचा वध झाला. यानंतर त्याचा पुतण्या मधु नामक दैत्य व मधुचा पुत्र लवण या दोघांचा शत्रुघ्नाने श्रीरामाच्या

आज्ञेने संहार केला. शत्रुघ्नाने त्या मधुवन नामक स्थानाचे निर्मूलन करून त्या जागी मथुरा नावाची महानगरी निर्माण केली. मथुरेवर अनेक पिढ्यांनी राज्य करून त्याचा विकास घडवला. सध्या तेथे आदियुगातला कालनेमी याने भोजवंशी राजा उग्रसेन याच्या पुत्राच्या रूपात 'कंस' या नावाने जन्म घेतला आहे. पूर्वजन्मातले संस्कार अजूनही त्याच्या ठायी विद्यमान आहेत. आपल्या पित्याला कैदेत टाकून तो स्वत: राजा बनला आहे. कालनेमीचे सर्व मित्र कंसाच्या सेवकांच्या रूपात जन्म घेऊन कालिन्दी तटावर, वृन्दावनात, मथुरेत व अन्य ठिकाणी पसरलेले आहेत. काही राक्षस प्राग्ज्योतिषपुरात जन्म घेऊन नरकासुराचे सहायक बनून राहिले आहेत. त्या सर्व राक्षसांचा संहार करण्यासाठी आपणास अवश्य मानवावतार धारण करावा लागेल."

हे सर्व ऐकून श्रीविष्णुंनी ब्रह्मदेवाकडे वळून विचारले–"मी असा अवतार घेण्यास तयार आहे. हे सृष्टिकर्त्या, मी कुठे जन्म घ्यावा अशी आपली योजना आहे?"

ब्रह्मदेवाने उत्तर दिले–"वरुणाच्या यज्ञाच्या गायी कश्यपाने हरण केल्या. त्याच्या पत्नी अदिति व सुरभि यांनीही गायी परत करायला विरोध केला. वरुणाने माझ्याकडे याबद्दल तक्रार केली. मी कश्यप व त्याच्या पत्नींना मानवजन्म घेण्याचा शाप दिला. तोच कश्यप सांप्रत कंसाच्या गायींचा अधिपति बनला आहे. त्याचे नाव 'वसुदेव'. कश्यपाच्या पत्नीही देवकी व रोहिणी नावाने वसुदेवाच्या पत्नी झालेल्या आहेत. यासाठी आपण आपला अंश दोन भागात विभागून वसुदेवाच्या दोन पत्नींच्या गर्भात त्यांची धारणा करवावी. आपण कृपया एवढे केले म्हणजे पुरे."

महाविष्णु ब्रह्मदेवाच्या या सूचनेने संतुष्ट झाले. सभा समाप्त करून सर्वांना निरोप देऊन ते पुन्हा आपल्या स्थानी क्षीरसागराकडे परतले.

घोड्याचे भाडे

एका गावात दोन शेतकरी रहात असत. गांवातले सर्वलोक त्यांना चांगल्या प्रकारे ओळखत असत. त्यांच्यातला एक अगदी साधासुधा आणि मंदबुद्धि होता.

दुसरा पक्का लबाड होता. एकदा तावडीत सापडलेल्या माणसाला तो पुन: फसवत रहात असे.

मंदबुद्धिवाला शेतकरी फार गरीब होता. त्याच्याजवळ पुरेसे खायलाही नसे. शेत-कामासाठी त्याच्याजवळ एकादे खेचरही नव्हते. एकदा त्याने आपल्या शेतात कांही कंद तयार केले. ते काढून शहरात विकावे असा त्याचा विचार होता. त्याने आपल्या एका मित्राकडे जाऊन विचारले–"उद्या-पुरते तुझे खेचर मला कामाला देशील?"

"माझे खेचर काल दुपारपासून कुठे गेले आहे त्याचा अजून पत्ता नाही." मित्र म्हणाला.

गावात एका कंजूस माणसाकडे असलेला घोडा मागून घेण्याचा सल्ला त्या मित्राने मंदबुद्धिला दिला.

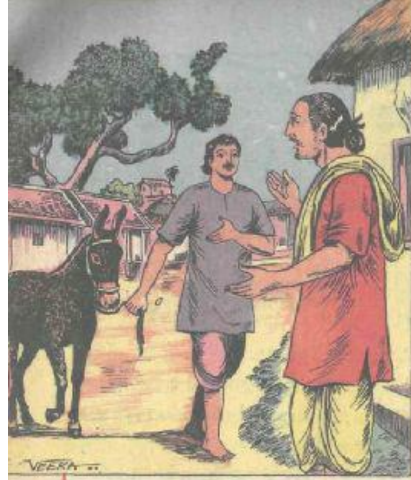
मंदबुद्धि कंजूस माणसाकडे गेला व त्याला विचारले–"तुझा घोडा मग उद्या-पुरता उधार देशील?"

थोडा वेळ विचार करून त्याने विचारले–"घोडा दिला तर मला काय देशील?"

"छट्, मी फुकट-विकट कोणाला काही देत नाही. माझ्या घोड्याचं भाडं आहे रोजी पंधरा भोपळे!" कंजूस म्हणाला.

"माझ्याकडे सध्या पाचच भोपळे आहेत. बाकीचे दहा मी तुला थोड्या दिवसांनी देईन." मंदबुद्धि म्हणाला.

"ते पाच भोपळे आत्ताच आणून दे. बाकीचे दहा आल्यावर मगच घोडा घेऊन जा." कंजूस माणसाने अट घातली.

मंदबुद्धिने ही अट मान्य केली आणि घरून त्याने पाच भोपळे आणून दिले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मंदबुद्धिचा मित्र आपले खेचर घेऊन त्याच्या घरी आला आणि म्हणाला–"हे घे खेचर, काल मध्यरात्री ते आपण होऊनच परत आलं. तू आपला माल यावर लादून शहरात घेऊन जा."

"पण मी तर त्या कंजूस माणसाचा घोडा ठरवून आलो." मंदबुद्धि म्हणाला.

"माझं खेचर मिळालय ना, मग आता घोडा कशाला?" मित्र समजावत म्हणाला.

"मी त्याला पाच भोपळे आगाऊ दिलेत. आता मी 'घोडा नको' म्हणालो तरी तो भोपळे परत देणार नाहीच." मंदबुद्धिने आपली अडचण सांगितली

"अरेरे! आपण तर भलत्याच अडचणीत सापडलो. आता काय करावं बरं?" मित्राने काळजी व्यक्त करीत म्हटले.

नेमका त्याच वेळी तो धूर्त-लबाड शेतकरी तेथे आला. सर्व हकीकत ऐकून घेऊन त्याने मंदबुद्धिला सल्ला दिला–"आपल्याला घोड्याची जरूर नाही–असं सांगून भोपळे परत घेऊन ये–भितोस कशाला? आपण घोडा कामासाठी वापरला तर त्याला पंधरा भोपळे द्यायचे हे कबूल! पण आपण जर घोडा वापरलाच नाही तर त्याला आगाऊ दिलेले पाच भोपळे त्याने आपल्याला परत दिले पाहिजेत. यांत भिण्यासारखे काय आहे. मी तुला मदत करतो हवी तर!"

"मला तर त्याला पाहूनच भीती वाटते बाबा!" मंदबुद्धि म्हणाला

"चल माझ्याबरोबर, पाहू कसे भोपळे परत देत नाही ते!" असं म्हणून तो धूर्त माणूस मंदबुद्धिला बरोबर घेऊन निघाला.

हा तमाशा पहायला म्हणून मंदबुद्धिचा मित्रही बरोबर गेला.

तिघांना बरोबर पाहून तो कंजूस म्हणाला–"बोला, कसं येणं केलंत?"

"घोड्यासाठी आलोय. तुझा घोडा कुठय?" त्या धूर्ताने विचारले.

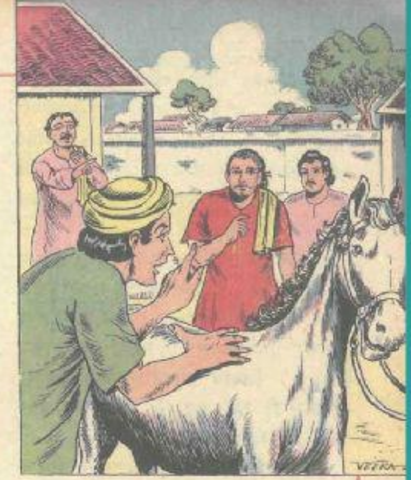
"तो काय समोर आहे, दिसत नाही? पण बाकीचे दहा भोपळे मिळाल्याशिवाय मी घोडा मुळीच देणार नाही." कंजूस उत्तरला.

"गडबड का करतोस? आम्हाला घोडा बरोबर होईल का नाही–नीट पाहू दे" धूर्त बोलला.

"घोडा बरोबर होईल की नाही–ही काय भानगड? घोडा हा घोडाच आहे. तो बरोबर होतो वगैरे असं काही नसतं." कंजूस म्हणाला.

"बास? तुला फक्त इतकंच माहीत आहे न? आता आम्ही मापून पाहतो." धूर्त म्हणाला.

"पहा रे तुझ्यासाठी कमीत कमी दोन वितींची जागा हवी. मी तुझ्या मागे बसलो तर माझ्या मागे माझी बायको बसू शकेल. मला एक वीत आणि टिचभर इतकी जागा आणि बायकोला दोन वित जागा हवी. आता तुझी बायको तुझ्यापुढे बसेल. तिला दोन विती आणि एक टिचभर जागा लागेल. आणि तुझ्या मुलांनाही जागा हवीच की! तुझी मुलगी लहानच आहे, तिला आपण घोड्याच्या मानेवर बसवू आणि तुझा सर्वात छोटा, तिच्या मांडीवर

बसेल." असे बोलत हाताने मापं घेत तो समजावून सांगत राहिला.

इकडे हे ऐकताना त्या कंजूस माणसाचा जीव अर्धा-अर्धा होत होता. तो एकदम ओरडून म्हणाला–"बास करा हे सगळं. काय डोकं-बिकं फिरलंय काय? घोडा इतक्या सगळ्यांना नेऊ शकेल का?"

"ए, ते घोडा पाहून घेईल, तो त्याचा-प्रश्न आहे. आमचा प्रश्न आहे–आम्ही सर्वजण घोड्यावर बसून तीर्थयात्रा करू शकू की नाही?" धूर्त म्हणाला.

"म्हणजे? तुम्ही सर्वजण माझ्या घोड्यावर बसून तीर्थयात्रा करणार?" आश्चर्याने कंजूस माणसाने विचारले

"आम्हाला थोडा त्रास होईलच, पण घोड्यावर जागा पुरेशी आहे." धूर्त बोलला.

"वा, वा, बरं झालं आधीच सांगितलंस, माझ्या घोड्याचा जीव वाचला. मी आपला घोडा तुम्हाला भाड्याने देत नाही." कंजूस गरजला.

"तू वचन दिल आहेस, आता ते मोडणं बरोबर नाही...." असं बोलत मंदबुद्धिकडे वळून तो चतुर म्हणाला–"अरे, मी तुझ्या आईला विसरलोच! तिला कुठे बरं बसवावं? शिवाय कोंबड्या अन् बकऱ्या यांच्यासाठी जागा कुठंय्?" निराश होत धूर्त म्हणाला.

आता तर त्या कंजूस माणसाचं डोकंच तापलं! तो ओरडून म्हणाला–"माझ्या घोड्याला मारून टाकायचा विचार दिसतोय तुमचा! वाटेल ते झालं तरी मी माझा घोडा तुम्हा लोकांना देणार नाही."

"तू घोडा दिला नाहीस तर आम्ही कोर्टात खटला भरू, कळलं?" धूर्ताने धमकी दिली.

"तुम्ही आपले पाच भोपळे न्या. मला हा सौदा करायचा नाही." कंजूस म्हणाला.

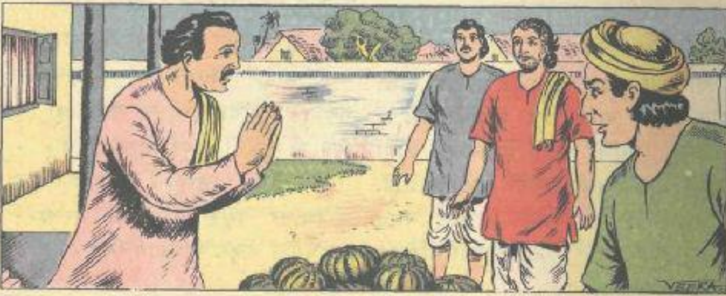
"आपली अट तर पंधरा भोपळ्यांची होती, तू पांच भोपळ्यांची गोष्ट कशी करतोस? ही तर शुद्ध फसवणूक आहे." धूर्ताने विचारले.

"तुम्ही तर मला पाचच दिले ना?" कंजूसने विचारले.

"तू काय पाच भोपळे घेऊन घोडा सुपूर्त केलास का? पंधरा भोपळे घेऊनच घोडा देण्याची गोष्ट केली होतीस ना? आता तुला व्यवहार मोडायचा असेल तर पंधरा भोपळे दिले पाहिजेत." धूर्त म्हणाला.

कंजूस धावत घरात गेला, पंधरा भोपळे बाहेर आणून म्हणाला–"हे घेऊन जा. तुम्हाला आणि या सौद्यालाही रामराम! माझा घोडा तुम्हाला देण्याची आता माझी मुळीच इच्छा नाही."

यानंतर ते तिघेजण पंधरा भोपळे घेऊन तिथून निघून गेले.

[१]

परदेशी व प्रियंवदा यांनी वृक्षाच्या खोडातील भुयारात प्रवेश करून आतून कडी लावली. यानंतर थोड्या वेळाने ग्रामवासी परत येऊन पहातात तो ते दोघेही गायब झालेले होते. त्या सर्वांनी तिथली झाडे-झुडपे व इतर ठिकाणी खूप शोधले, पण त्यांचा कुठेच पत्ता न लागल्याने ते या निर्णयावर पोचले–परदेशी हा कोणी सामान्य माणूस नाही, देवाचा अंश धारण करणारा कोणी अवतारी पुरुष आहे.

या विचित्र घटनेमुळे विस्मित होऊन जय-विजय आता पुढे काय करावे याचा विचार करू लागले, इतक्यात ग्रामवासी लोकांनी त्यांच्यावर एकदम हल्ला केला. आणि त्यांना तेथून हाकलून देत धमकी दिली–"आज पासून दहा वर्षांपर्यंत या शतनन्दन गावाच्या आसपास फिरकलात तर पहा. जीव जाग्यावर रहाणार नाही."

इकडे भुयारात प्रवेश केल्यानंतर यावेळचा प्रवास प्रियंवदेला फारसा त्रासाचा वाटला नाही, कारण एकतर परदेशी बरोबर होता व दुसरे म्हणजे खाण्यापिण्याच्या वस्तुही बरोबर होत्या.

"राजवाड्यात गेल्याबरोबर आपल्याला काय करावे लागेल?" परदेशी माणसाने विचारले.

"या वेळेपर्यंत राजधानीत अफवा पसरलेली असणार की – मला मान्त्रिकाने पळवून नेले. आता मी माझ्या वडिलांना सांगेन की तूच मला त्याचा हातून सोडवून आणलेस. मग ते आपला विवाह करून देतील."

"पण हा तर पूर्ण अन्याय आहे. तू तर पूर्वीच पहारेकरी जय याला विवाहाचे आश्वासन देऊन चुकली आहेस." परदेशी म्हणाला.

"तुला पाहीपर्यंत माझ्या मनात तेच होते. पहारेकऱ्याने माझे प्राण वाचवले होते. उपकाराची फेड म्हणून मी तो निर्णय घेतला होता, पण माझे त्याच्यावर 'प्रेम' असे नव्हते." प्रियंवदा उत्तरली.

थोडा वेळ विचार करून परदेशी म्हणाला—"माझ्या दृष्टीने पहारेकऱ्याशी तुझा विवाह अधिक न्याय्य होईल."

हे ऐकून प्रियंवदेच्या मनाला यातना झाल्या. चिंतित होऊन तिने विचारले—

"माझ्याशी विवाह करणे तुला पसंत नाही का?"

"का बरे पसंत नसेल? तू सांगितले होतेस की तुझा विवाह एका सामान्य माणसाशी होईल—असा तुझ्या जन्मकुंडलीत योग आहे. हे कळल्यापासून एक सामान्य माणूस बनावे अशी इच्छा माझ्या मनात जागृत झाली. आणि या स्वार्थी विचारामुळेच माझ्यात असणाऱ्या अद्भुत शक्ति नाहीशा झाल्या. हिमालयात तप करणाऱ्या माझ्या गुरूंनी मला सांगितले होते की—अपकार करणाऱ्यावर ही तू उपकारच कर. कोणत्याही परिस्थितीत कधीही स्वार्थाचा विचार करू नकोस. पण मी त्यांच्या उपदेशाविरुद्ध वागलो." असे म्हणून परदेशी जरा थांबला व पुन्हा बोलू लागला—"काहीही असो. माझ्यामुळे जयवर अन्याय होता कामा नये."

प्रियंवदा यावर कांही बोलू शकली नाही. तिने मनात असे ठरवले की राजवाड्यात पोचल्यावर जयला बोलवून घ्यायचे, त्याला सर्व हकीकत सांगायची आणि त्याच्याच तोंडून 'मी परदेशीशी विवाह करावा' असे वदवून घ्यायचे. त्याने जर परवानगी दिली नाही तर आपण कोणाशीच, कधीच लग्न करायचे नाही.

काही दिवसांच्या प्रवासानंतर एका रात्री प्रियंवदा आपल्या शयनकक्षात येऊन पोचली. तिने परदेशीला सुचवले की त्याने प्रियंवदेकडून सूचना मिळेपर्यंत भुयारातच रहावे.

यानंतर प्रियंवदेने आपल्या शयनकक्षातली घंटा वाजवली. दुसऱ्याच क्षणी दहा दासी धावत तिच्याजवळ पोचल्या. राजकुमारी परत आल्याची बातमी काही क्षणातच अंतःपुरात पसरली. राजा कीर्तिसेन व राणी कांतिमतीही धावत आले.

राणी कांतिमती प्रियंवदेला मिठीत घेऊन म्हणाली—"माझी राणीबेटी ती! कुठे होतीस इतके दिवस? काय संकट आले तुझ्यावर! सांग ना ग बाळा!"

"आई, ही सगळी एक रामकहाणी आहे. मी ती सावकाशीने सांगेन. अगोदर माझ्या महालाच्या सर्व पहारेकऱ्यांना बोलावून घे." प्रियंवदा म्हणाली.

राजा कीर्तिसेनने ओळखले की राजकुमारी काही विशेष कारणानेच सर्वांना बोलवत आहे.

अंतःपुरावर पहाऱ्यासाठी एकूण वीस पहारेकरी होते. त्या सर्वांना ताबडतोब बोलावले गेले. परंतु त्यात जय नव्हता!

प्रियंवदेने आश्चर्याने विचारले—"पिताजी, यात जय नावाचा एक पहारेकरी असायला पाहिजे, कुठे आहे तो?"

पहारेकऱ्यांच्या सरदाराने सांगितले—"युवराज्ञी, जयच्या लग्नाचा साखरपुडा होणार आहे, म्हणून तो चार दिवसांच्या रजेवर आपल्या गावी गेला आहे. उद्या तो हजर होईल."

हे ऐकून प्रियंवदेला आनंद झाला. दुसऱ्याच क्षणीं तिने जांभई देत म्हटले—"मला खूप झोप येत आहे. आता मी विश्रांती घेणार आहे."

यावर सर्वजण तिच्या महालाबाहेर निघून गेले. त्याबरोबर तिने भुयारात लपलेल्या परदेशीला बाहेर बोलावून ही बातमी सांगून विचारले—"आता तरी

माझ्याशी विवाह करायला तुझी हरकत नाही ना?"

"प्रथम आपल्याला ही गोष्ट माहीत करून घ्यायला हवी की जय हे लग्न स्वतःच्या इच्छेनेच करीत आहे की दुसऱ्या कुणाच्या दडपणाने. आणि दुसरे म्हणजे त्याने स्वतः मनापासून आपणा दोघांच्या विवाहाला संमति दिली पाहिजे." परदेशीने आपली अट सांगितली.

यानंतर प्रियंवदेने त्याला परत भुयारांत पाठवले. दुसऱ्या दिवशी उद्यानात हजर रहाण्याबद्दल जयला निरोप पाठवला गेला.

उद्यानात पोचल्यावर कोणतीत हकीकत न सांगता प्रियंवदेने जयला विचारले–"तू कुशल आहेस ना? मी ऐकले की तुझा विवाह ठरला आहे. खरी गोष्ट आहे हो?"

"खरीच आहे राजकुमारी, आपण मला क्षमा करावी. त्या दिवशी काही विचार न करताच मी आपणाशी काहीतरी बोलून गेलो. या विवाहाबद्दल माझी फार दिवसांपासूनची इच्छा होती. आणि आता तर मुहूर्त ही निश्चित झाला." जयने सांगितले.

यानंतर जयला त्याच्या कामाला पाठवून प्रियंवदा भुयारातल्या परदेशीला भेटली व त्याला जयचा निर्णय तिने कळवला. विचारले–"आता तुझी अट पूर्ण झाली. माझ्याशी विवाहाला तुझी समति आहे?"

यावेळी त्याने विवाहाला मान्यता दिली. यानंतर प्रियंवदा त्याला आपल्या माता-पित्यांकडे घेऊन गेली. तिने खोटेच सांगितले की–"मी भुयाराचा शेवट कुठे आहे हे पहाण्यासाठी गेले होते." परंतु त्यापुढील हकीकत मात्र तिने खरोखरीची सांगितली.

परदेशीने प्रियंवदेला जी मदत केली ते ऐकून राजा फारच प्रसन्न झाला. तो परदेशीला म्हणाला–"तू माझ्या मुलीसाठी आपल्या अद्भुत शक्तींचा त्याग केलास व एक सामान्य माणूस बनलास. मी तुला संबंध राज्य बक्षिस दिले तरी तुझी नुकसानभरपाई मी करू शकणार नाही." हे ऐकून मंदहास्य करीत परदेशी म्हणाला–"महाप्रभु, अपकार करणारावर उपकार करण्याबद्दल व वाईटाचे चांगले करण्याबद्दल मला जे पुण्य प्राप्त झाले त्याच्या फलस्वरूप मला राज्य व राजकुमारीही मिळत आहे. राजा बनल्यावर स्वार्थ सोडून मी जनतेच कल्याण हेच माझे प्रमुख कर्तव्य समजेन.

राजा कीर्तिसेन थोडा विचार करून म्हणाला–"प्रजेचे कल्याण हेच राजाचे प्रमुख कर्तव्य आहे असे माझेही मत आहे. तू मनसा-वाचा-कर्मणा प्रजाहितासाठी सिद्ध असशील तर त्यासाठी माझ्या अनुमतीची जरूरी आहे असे तुला का वाटले–हे मला समजत नाही. तुझ्या मनात असा संदेह का यावा?"

"आपल्या राज्यात शतनंदन नावाचे मूर्ख लोकांचे एक गाव आहे. एकाद्या राज्यातली प्रजा अशी मूर्ख असेल तर एक गोष्ट सहज लक्षात येते–त्या राज्याचा शासक आपले कर्तव्य योग्य रीतीने बजावत नाही." परदेशीने म्हटले.

"तू माझ्या मुलीशी विवाह केलास की या देशाचा राजा बनणार आहेस. शतनन्दन सारखी आणखीही गावे शोधून तिथल्या प्रजेवर योग्य संस्कार करून त्यांचा मूर्खपणा दूर कर." कीर्तिसेनने आपला विचार मांडला.

परदेशीने विवाहाला संमति का दिली हे प्रियंवदेच्या आत्ता लक्षात आले. या विशाल देशाच्या लोकांना उत्तम नागरिक बनवण्याचा त्याला उद्देश तिला कळला.

त्याबरोबर परदेशीसमोर गुडघे टेकून गद्गद् स्वरात ती बोलली–"आपण सामान्य व्यक्ति नाही आहात. आपले शासन पुढल्या पिढीसाठी 'एक आदर्श' म्हणून राहील."

यानंतर प्रियंवदा व परदेशी यांचा विवाह झाला. 'उपकारसेन' नावाने त्या विशाल देशाचा एक आदर्श शासक म्हणून तो प्रसिद्ध झाला. प्रजेसाठी अनेक कल्याणकारी योजना त्याने अंमलात आणल्या.

(समाप्त)

दीर्घायुष्याची गुरुकिल्ली

विलासपुरी नगरांत श्वेतनंद नावाचा राजा राज्य करीत होता. एक दिवस आरशात पाहताना त्याला आपल्या चेहऱ्यावर एक-दोन सुरकुत्या दिसल्या. त्याला काळजी वाटू लागली की–आपण आता म्हातारे होत चाललो.

अनेक प्रसिद्ध वैद्यांनी सुरकुत्या घालवण्याचे आश्वासन देऊन राजाला अपार पैसा खर्च करायला लावला, तऱ्हेतऱ्हेची औषधे बनवून दिली. श्वेतनंदनेही मोठ्या विश्वासाने ती औषधे घेतली. तरीही तो जेव्हा आरशांत पाही, तेव्हा आपल्या सुरकुत्या आणखीच मोठ्या झालेल्या त्याला दिसत! यामुळे तो दुःखी व दुर्बळ होत चालला.

एक दिवस मंत्री मुकुन्दवर्माने राजाला म्हटले–"महाराज, आपल्या वयाची पन्नास वर्षेही अजून पुरी झाली नाहीत. आपण असे दुःखी रहावे हे योग्य नाही. माझ्या असे ऐकिवात आले आहे की, सुवर्णनगरमधे राहणारा मलयज नावाचा वैद्यराज 'कायाकल्प-चिकित्से'त फार हुशार आहे. आपल्याला 'तरूण दिसावे' असे वाटत असेल तर हाच एक आधार आहे."

श्वेतनंद आपली अनिच्छा व्यक्त करीत म्हणाला–"सुवर्णनगराचा राजा सिंहवर्मा हा आपला प्रबल शत्रु आहे. मलयजाकडून उपचार करून घेण्याला तो जरूर विरोध करील."

"आपण या उपचारासंबंधी गुप्तता राखू. राज्यात कोणालाही याबद्दल काही कळणार नाही. धनिक व्यापाऱ्यांचा वेष करून आपण स्वतःच सुवर्णनगरात जाऊ आणि मलयाजाशी चर्चा करू." मुकुन्दवर्मा म्हणाला.

प्रसाद बर्वे

हा निर्णय घेऊन राजा आणि मंत्री वेष बदलून सुवर्णनगरकडे निघाले. वाटेत गाणे गुणगुणत झाडाखाली बसलेला एक म्हातारा त्यांना दिसला.

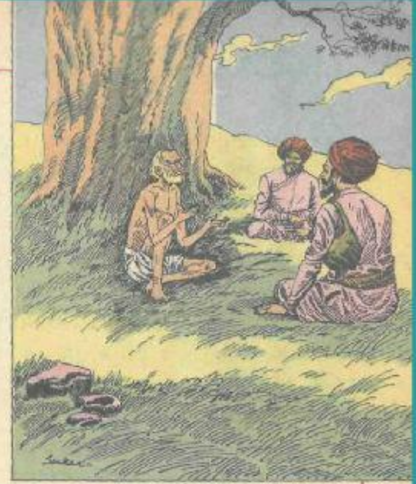
त्याचे शरीर कृश झालेले आणि चेहरा सुरकुत्यांनी भरून गेलेला होता. तरीही तो अत्यंत आनंदी, तरतरीत दिसत होता. हे पाहून राजाला फार आश्चर्य वाटले.

त्याने मंत्र्याला विचारले–"याला इतका आनंदी पाहून मला आश्चर्य तर वाटत आहेच पण असूयाही वाटत आहे. आपण आत्ताच त्याच्या प्रसन्नतेचे कारण जाऊन घेऊ."

असा निश्चय करून दोघेही त्या वृद्धाजवळ पोचले. राजा श्वेतनंदाने त्याला विचारले–"तुम्ही तर अगदी वृद्ध दिसता. तरीही एकाद्या तरूणासारखे आनन्दी दिसत आहात, गाणे गात आहात, हे कसे काय?"

तीक्ष्ण दृष्टीने राजाकडे रोखून पहात तो विचारू लागला–"मी काय म्हातारा झालोय? तू हे निश्चितपणे कसे म्हणू शकतोस?"

श्वेतनंद हसून म्हणाला–"तुझ्या चेहऱ्यावरील सुरकुत्या व वठून गेलेले शरीर पाहून कोणीही सहजपणे तू अगदी म्हातारा आहेस हे ओळखू शकेल."

"चेहऱ्यावर सुरकुत्या! वठलेला देह! ही चिन्हे तर मी साठ वर्षांचा असतानाच म्हणजे चाळीस वर्षांपूर्वी–एक दोन वेळा आरशात पाहिली होती पण त्यानंतर मला तर त्याची आठवण सुद्धा नाही." वृद्ध उत्तरला.

हे ऐकून श्वेतनंदाने आश्चर्याने विचारले–"म्हणजे? आता तुमचे वय शंभरपेक्षा अधिक आहे?"

वृद्धाने मान हलवून स्वीकृति दर्शविली. आता राजाने आपली ओळख दिली, आणि त्याबरोबरच आपण सुवर्णनगरकडे का जात आहोत हे ही सांगितले.

वृद्धाने हसून म्हटले–"महाराज, कायाकल्प चिकित्सेसाठी इतक्या दूर जाण्याची

आवश्यकता नाही. ती चिकित्सा मला माहित आहे." असे म्हणून त्याने राजाच्या कानात काही सांगितले.

मंदमंद हसत श्वेतनंदाने आपल्या थैलीतून काही सुवर्णमुद्रा काढल्या व त्या वृद्धाला देऊ लागला.

परंतु वृद्धाने त्या मोहरा घेण्यास नकार दिला व म्हटले–"महाराज, आपले दर्शन घडेल अशी मला स्वप्नातही कल्पना नव्हती. मी धन्य झालो. हेच बक्षिस मला पुरेसे आहे. म्हणून आपण देत असलेल्या मुद्रा मी स्वीकारू शकत नाही."

यानंतर राजा व मंत्री आपल्या नगराकडे परतले. परंतु कुठलाही उपाय न करताच राजा त्या दिवसापासून अत्यंत प्रसन्न व उत्साही दिसू लागला.या परिवर्तनाचे कारण मंत्र्याच्या लक्षात आले नाही. एक दिवस त्याने विचारले–"महाराज, वृद्धाने आपल्या कानात काय गुपित सांगितले ते आपण मला सांगाल? तेव्हापासून आपली चिंता जाऊन आपण खूपच प्रसन्न दिसता!"

श्वेतनंदाने म्हटले–"वाढत्या वयामुळे शरीरात होणारे परिवर्तन पाहून व्याकुळ होण्यामुळेच आयुष्य कमी होते. परिवर्तनाचा विचार न करता जो आपले मन प्रसन्न, आनंदी ठेऊ शकतो, त्याचे आयुष्य आपोआप वाढत जाते. त्या वृद्धाने माझ्यावर कायाकल्पाचा जो उपचार केला तो हाच." राजा म्हणाला.

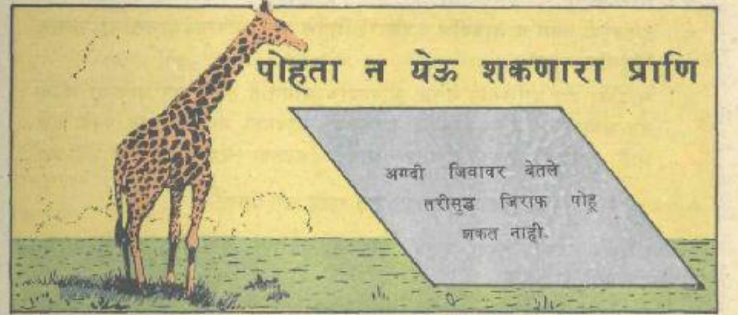
"आपण मला जो बहुमूल्य सल्ला दिला त्याबद्दल आपले कसे आभार मानू? मी आजपर्यंत किती तरी प्रसिद्ध वैद्यांचा सल्ला घेतला, मूल्यवान औषधं घेतली, पण कशाचा ही काडीचा उपयोग झाला नाही. माझी व्यथा वाढतच गेली. आपण पूर्वीच मला भेटला असता तर किती बरे झाले असते असो.

आपल्या सेवेबद्दल फूल ना फुलाची पाकडी म्हणून या सुवर्ण-मुद्रा मी आपणास देतो. कृपया यांचा स्वीकार करा. म्हणजे मला संतोष होईल. वैद्यराज, नाही म्हणू नका." अजिजीने राजाने विनंती केली.

शरीराच्या आकारमानाच्या दृष्टीने पाहता दक्षिण अमेरिकेतील 'हाउलर' माकडाचा आवाज इतर प्राण्यांपेक्षा खूप मोठा असतो. त्याच्या जिभेत असणाऱ्या पातळण्या पोकळ हाडाच्या तुकड्यामुळे हा आवाज निर्माण होतो. हा तुकडा आवाजाचे प्रक्षेपण करतो.

मगर हा प्राणी दगड-गोटे गिळतो. त्यामुळे अन्नपचनाला मदत होते आणि कितीही वेगाने वहाणाऱ्या पाण्याबरोबर वाहून न जाता या वजनामुळे पाण्याच्या तळाशी आरामात बसू शकतो. (४.७७ किलोग्राम पर्यंत वजनाचे दगड तो गिळतो.)

